

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra speciální pedagogiky

LOGOPEDICKÁ PREVENCE V MATEŘSKÉ ŠKOLE

Speech therapy prevention in Kindergarten

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Durdilová

Autor: Petra Velasová

Studijní obor: Speciální pedagogika

Rok odevzdání: 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala zcela samostatně, pod odborným vedením paní Mgr. Lucie Durdilové, s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

V Praze dne 15. června 2012

Podpis .....

Tímto bych ráda poděkovala paní Mgr. Lucii Durdilové za odborné vedení a podnětné rady při zpracování bakalářské práce. Také děkuji všem pedagogům mateřských škol, které jsem v rámci této bakalářské práce navštívila, za jejich vstřícný přístup a praktické pedagogické rady a v neposlední řadě děkuji za pochopení a širokou podporu mé rodiny, bez jejichž pomoci bych se neobešla.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá tématem zajištění logopedické prevence v mateřských školách. Práce zahrnuje problematiku řeči a vývoje řeči dětí, vliv smyslového vnímání a motorických schopností na rozvoj řeči a popisuje mateřskou školu a činnosti, které jsou využívány v rámci logopedické prevence. Cílem práce je popsat způsoby a metody logopedické prevence používané v mateřské škole.

Klíčová slova: řeč, vývoj řeči, jazyk, komunikace, mateřská škola, logopedická prevence

Abstrakt

This bachelor thesis deals with provision of speech prevention in kindergarten. The work includes the problematic of speech and the speech development of children, impact of sensual perception and movement abilities to the speech advancement. The work describes kindergarten and activities that are used in the kindergarten for speech therapy prevention. The aim of this work is to describe methods and forms of speech prevention used in kindergarten.

Key words: speech, speech development, language, communication, kindergarten, prevention of speech therapy

OBSAH

ÚVOD	7
1. ŘEČ A KOMUNIKACE	9
1.1 Řeč.....	9
1.2 Jazyk.....	9
1.3 Komunikace	10
1.4 Modulační faktory řeči	11
1.5 Mluvní vzory	11
1.6 Ontogenetický vývoj řeči dítěte	12
1.6.1 Přípravné stadium vývoje řeči.....	12
1.6.2 Vlastní vývoj řeči	13
1.6.3 Jazykové roviny.....	15
1.7 Řeč a smyslového vnímání.....	18
1.7.1 Sluchové vnímání	18
1.7.2 Zrakové vnímání.....	19
1.8 Motorické schopnosti.....	21
1.8.1 Motorika mluvidel.....	22
1.8.2 Lateralita	23
2. MATEŘSKÁ ŠKOLA.....	24
2.1 Funkce mateřské školy.....	25
2.2 Předškolní pedagog a jeho kompetence	25
2.3 Rozvoj řeči v mateřské škole	27
2.4 Metody a formy práce v mateřské škole	28
2.4.1 Učení hrou.....	29
2.4.2 Činnostní, prožitkové učení	31
2.5 Materiály využívané v MŠ k rozvoji řeči.....	31
2.5.1 Knihy, pohádky, příběhy.....	31
2.5.2 Básničky, říkadla, písničky	32
2.5.3 Pohybové hry.....	33
2.5.4 Obrázek, kresba, výtvarné činnosti.....	34
2.5.5 Dramatická výchova	35

2.5.6	Průpravná logopedická cvičení	35
3.	LOGOPEDICKÁ PREVENCE	37
4.	METODY SBĚRU DAT	38
4.1	Pozorování	38
4.2	Rozhovor	38
5.	PRŮZKUM LOGOPEDICKÉ PREVENCE V MŠ	40
5.1	Cíl praktické části	40
5.2	Použité metody šetření	40
5.3	Charakteristika zvolených MŠ	40
5.4	Programy logopedické prevence v MŠ	46
5.5	Zhodnocení přístupů MŠ k logopedické prevenci	55
5.6	Diskuze	56
	ZÁVĚR	57
	PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY	58
	INTERNETOVÉ ZDROJE	61
	SEZNAM PŘÍLOH	62

ÚVOD

V úvodu bych si dovolila použít slova „učitele národů“ J. A. Komenského (2007, s. 63) z jeho knihy Informatorium školy mateřské: *„To, čím se člověk od zvířat dělí, je rozum a řeč. První to pro vlastní svou potřebu, druhé pro bližní máje. Protož o oboje to jednodušná péče býti má, aby člověk jak mysl a z myslí jdoucí všech údů hnutí, tak i jazyk co nejvybroušenější měl.“*

V dnešní moderní době velkého rozvoje informačních technologií, širokého přístupu k informacím a novým poznatkům rozumový vývoj dítěte dalece předbíhá vývoj jazyka a řeči. Převládá pasivní přijímání zpráv nad aktivním užíváním řeči.

Jak je uváděno v Přehledu psychologie (Kern, 2000), řeč je nástrojem myšlení a prostředkem komunikace. Pro zdárný vývoj osobnosti dítěte je tedy velmi důležité, aby řeč dětí byla všestranně podporována a rozvíjena.

Současný uspěchaný životní styl a nedostatek pohybu nepřeje rozvoji komunikačních schopností a dovedností. I to je možná jedním z důvodů nárůstu počtu dětí, které mají problémy v oblasti komunikace, zejména v oblasti výslovnosti.

Nezastupitelnou roli při rozvoji řeči a jazyka dítěte má rodina. Na jazykové základy z rodiny přirozeně navazuje výchova a vzdělávání v mateřské škole. Hlavním úkolem mateřské školy je rozvíjet kognitivní a logické schopnosti dětí se současným správným vyjadřováním. Je to základní předpoklad úspěchů při plnění požadavků povinné školní docházky i dalšího vývoje dítěte.

Sama pracuji jako učitelka v mateřské škole a téma práce jsem si zvolila právě z důvodu narůstajícího počtu dětí, které mají problém v oblasti vyjadřování se a v oblasti výslovnosti.

Cílem této práce je nahlédnout do prostředí předškolního vzdělávání mateřských škol a zjistit, jaké formy a metody práce se využívají k rozvoji komunikačních kompetencí dětí předškolního věku a v jaké míře je prováděna logopedická prevence.

Úvodní kapitulu této práce věnuji pojímům jako řeč, jazyk, komunikace. Uvádím zde ontogenetický vývoj řeči dítěte, vliv smyslového vnímání a motorických schopností na vývoj řeči dítěte.

Další kapitola je zaměřena na instituci předškolního vzdělávání a její funkce, věnuje se metodám a formám práce v mateřské škole, uvádí materiály využívané k rozvoji řeči u dětí předškolního věku.

Praktická část se zabývá programy logopedické prevence ve vybraných mateřských školách. Jedná se o pouhý vzorek mateřských škol, tedy jakýsi nástin současné situace v oblasti primární logopedické prevence.

1. ŘEČ A KOMUNIKACE

1.1 Řeč

Řeč je specificky lidskou schopností. Je to vědomé užívání jazyka – složitého systému znaků a symbolů ve všech jeho formách. Slouží člověku ke sdělování pocitů, přání a myšlenek. Tato schopnost není člověku vrozená. Jedinec si na svět přináší určité dispozice, které rozvíjí až při styku s mluvícím okolím. Řeč není pouze záležitostí mluvních orgánů (zevní řeč), ale především mozku a jeho hemisfér (vnitřní řeč).

- *Zevní řeč* - vyjadřuje schopnost člověka užívat sdělovacích prostředků vytvořených mluvidly. Realizuje se mluvením.
- *Vnitřní řeč* - zahrnuje chápání, uchovávání a vyjadřování myšlenek pomocí slov a to nejen verbálně, ale i graficky (četba, písmo).

Řeč obsahuje dvě složky a to složku receptivní a expresivní.

- *Receptivní složka* - znamená úroveň porozumění a pochopení mluveného projevu při komunikaci
- *Expresivní složka* - znamená úroveň výstižnosti, srozumitelnosti a přiměřeného vyjadřování myšlenek, pocitů, prožitků a rozhodnutí

Řeč je těsně spjata s kognitivními procesy a myšlením. (Klenková, 2006)

1.2 Jazyk

Jak uvádí Klenková (2006), jazyk je soustava dorozumívacích prostředků znakové povahy, vyjadřující vědění člověka, jeho představy a vnitřní prožitky. Vývoj jazyka a řeči je společensky podmíněn. Při vývoji řeči člověk čerpá podněty ze společenského prostředí a v tomto prostředí také řeč realizuje. Jazyk je vázán na kulturu určité země či skupiny lidí. V jazyce „mateřském“ se pak odehrává všechno, k čemu jazyk slouží, což je symbolické uspořádání a zvládnutí zkušenostního světa.

1.3 Komunikace

Komunikace (z latinského slova *communicatio* - což znamená spojování, přenos, společenství, participace) je lidská schopnost užívat výrazové prostředky k vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů. Významně ovlivňuje rozvoj osobnosti člověka. Komunikaci lze chápat jako symbolický výraz interakce, tedy vzájemného a oboustranného ovlivňování dvou nebo více systémů.

Do komunikačního procesu se zapojují tři složky:

- *Receptivní* - vnímání, zprostředkované sluchovým a zrakovým analyzátozem
- *Centrální* - zodpovědná za zpracování informací a zaujímání stanovisek
- *Expresivní* - vysílací čili produkční část komunikačního systému

Při komunikaci jde o vzájemnou výměnu informací mezi člověkem a prostředím, ve kterém se právě nachází. Člověk přijímá informace ze svého okolí a reaguje na ně. Komunikace je jednou ze základních biologických potřeb člověka. Je-li některá ze složek komunikačního procesu narušena, nemohou se komunikační dovednosti jedince adekvátně vyvíjet.

Komunikaci můžeme rozdělit na verbální (slovní) a na neverbální (nonverbální, mimoslovní). Verbální komunikace zahrnuje ty komunikační procesy, které se realizují za pomoci mluvené nebo psané řeči. Inteligence člověka se manifestuje ve slově a v písmu. Také sociální kontakty jsou závislé na schopnosti jazykové výměny (rozhovor, diskuze, slovní hádky apod.).

Verbální komunikace je vždy doprovázena také neverbální komunikací. Neverbální komunikace se může uskutečňovat samostatně, je vývojově starší (fylogeneticky i ontogeneticky), mívá vysokou výpovědní hodnotu a srozumitelnost. Mezi výrazové prostředky neverbální komunikace patří mimika, gestika, proxemika, posturika, haptika, oční kontakt. (Klenková, 2006)

1.4 Modulační faktory řeči

Součástí komunikačního procesu v rámci slovní komunikace jsou modulační (prozodické, suprasegmentální) faktory řeči. Mezi tyto modulační faktory patří melodie, tempo, přízvuk, pauzy v řeči, zabarvení hlasu.

- *Přízvuk* se klade většinou na první slabiku nebo na předložku před podstatným jménem.
- *Melodii* se rozlišuje konec věty (klesnutím hlasu), odlišují se různé druhy vět (oznamovací, rozkazovací, tázací). Melodií vyjadřujeme citové rozpoložení mluvčího.
- *Tempo řeči* vyjadřuje důležitost sdělení, pauzy člení řeč na menší jednotky a činí řeč srozumitelnější, zajímavější pro posluchače. Příliš rychlé tempo řeči narušuje srozumitelnost mluvy pro posluchače, dochází také k horší artikulaci.
- *Barva hlasu* je určována rezonančními tóny, které doprovázejí základní hlas. Závisí na somatických vlastnostech člověka, na tvarech rezonančních dutin, na napětí v mluvidlech. (Klenková, 2006)

1.5 Mluvní vzory

Dítě se učí mluvit napodobováním. Důležité ve vývoji řeči jsou mluvní vzory. Nejdůležitějším mluvním vzorem pro dítě bývá ve většině případů matka, s níž tráví nejvíce času, dále pak sourozenci, prarodiče, kamarádi. Dobrá výslovnost a pečlivý způsob mluvení by měly být samozřejmostí u pedagogů předškolního vzdělávání. (Kutálková, 1996)

Způsob mluvení i výslovnosti je různý. Sovák (1984) rozlišuje 3 styly mluvení:

- *styl pečlivý* (užívání spisovného jazyka, přesné artikulace)
- *styl pohodlný* (hovorová mluva, méně přesná artikulace, mění se délky hlásek)
- *styl nedbalý* (redukování částí slov, protahování koncových slabik)

Jako mluvní vzor nepůsobí jen živí lidé, se kterými se dítě dostává do kontaktu, ale také masmédiá a to zejména televize. Je proto důležité, aby pořady, které dítě sleduje, měly po všech stránkách kvalitní obsah i komentář. (Kutálková, 1996)

1.6 Ontogenetický vývoj řeči dítěte

Vývoj řeči dítěte je ovlivňován vývojem senzomotorického vnímání, motoriky, myšlení, socializací dítěte. Dle J. Klenkové (2006) se vývoj řeči dělí na přípravná stadia (předřečové období) a stadia vlastního vývoje řeči.

1.6.1 Přípravné stadium vývoje řeči

Přípravné stadium vývoje řeči dělíme na tato období:

a) Období křiku

- v prvních týdnech života dítěte je křik nediferencovaný
- po 6. týdnu začíná mít křik citové zabarvení vyjadřující libost či nelibost
- nepříjemné pocity jsou vyjadřovány s tvrdým hlasovým začátkem, příjemné pocity s měkkým hlasovým začátkem

b) Období broukání

- přibližně kolem 3. měsíce věku
- má charakter jednoduché artikulace, zvuky podobné fonémům - zejména samohláskám
- toto období je doprovázeno pozitivními emocemi
- zpočátku reflexní charakter (objevuje se tedy i u neslyšících dětí), není-li ale potřebná zpětná vazba - reflex vyhasíná
- slyšící děti v této době experimentují se svým hlasem

c) Období žvatlání

- v 6. - 10. měsíci života, na základě rozvíjejícího se smyslového vnímání
- dítě začíná napodobovat hlásky mateřského jazyka, všímá si mluvidel nejbližších osob, napodobuje výrazy obličeje, gestikulaci
- kombinace samohlásek a souhlásek, jednotkou řeči je slabika
- u dítěte se vědomě zapojuje zraková a sluchová kontrola
- neslyšící dítě má v tomto období problémy při napodobování

Dle Sováka (1984) i dle jiných autorů se období žvatlání dělí:

- *Pudové žvatlání*

Při tvorbě hlasu dítě opakuje sací a polykací pohyby, i když nepřijímá potravu, vytváří tzv. prahlásky, dětské zvučky. Pudové žvatlání se vyskytuje i u dětí neslyšících, protože zde ještě neexistuje vědomá sluchová kontrola.

- *Napodobovací žvatlání*

Dítě vnímá pohyby vlastních mluvidel, vědomě zapojuje sluchovou i zrakovou kontrolu. U dětí neslyšících již napodobovací žvatlání není.

- *Napodobování mateřštiny*

Kromě vlastních zvuků dítě vnímá řeč svého okolí, pohyby mluvidel, vnímá tváře, mimiku lidí. Dítě začíná napodobovat fonémy mateřského jazyka, vytváří se pohybově motorické artikulační vzorce. Pro správnou výslovnost dítěte je důležitý zřetelný vzor výslovnosti dospělých, citové vztahy v rodině i motivace. (Sovák, 1984)

d) Období rozumění řeči

- 10. - 12. měsíc života dítěte
- nechápe ještě obsah slov, samo nemluví, ale začíná na řeč motoricky reagovat
- velký podíl na vývoji řeči dítěte má gestikulace, mimika a melodie hlasu mluvící osoby
- dítě napodobuje melodii a rytmus řeči, napodobuje hlásky a některé slabiky

1.6.2 Vlastní vývoj řeči

Dle J. Klenkové (2006) dělíme vlastní vývoj řeči na období:

a) Období emocionálně volní

- 1. - 2. rok věku dítěte
- používání jednoslovné komunikace (bum, papá, máma ...)
- důležité je zabarvení hlasu, intonace
- dítě vyjadřuje svoje přání, city

- verbální projev dítěte je upřesňován neverbálními prostředky

b) Období asociačně reprodukční

- 2. - 3. rok dítěte
- dítě přiřazuje slovo ke konkrétnímu předmětu
- výrazy spojené s určitými jevy přenáší i na jevy podobné, reprodukuje jednoduché asociace

c) Období logických pojmů

- 3. rok života dítěte
- slova doposud spojená s konkrétními předměty, osobami se pomocí abstrakce stávají všeobecným označením

d) Intelektualizace řeči

- začátek 4. roku dítěte
- dítě vyjadřuje své myšlenky obsahově i formálně dostatečně přesně
- prohlubuje a zpřesňuje obsahy slov, rozšiřuje se slovní zásoba
- tato část vývoje řeči pokračuje až do dospělosti

Správný vývoj řeči, dle I. Šlapáka (1998) probíhá za těchto podmínek:

- nepoškozená CNS
- normální sluch
- nadání pro řeč
- normální intelekt
- adekvátní sociální prostředí

Mezi jednotlivými stadii vývoje řeči jsou velmi nevýrazné hranice. U dětí dochází k obdobím akcelerace a také naopak k obdobím retardace. Je nutno brát ohled na individualitu každého dítěte a poskytnout mu časovou variabilitu pro rozvoj jeho řeči.

1.6.3 Jazykové roviny

K tomu, abychom mohli posoudit, zda je komunikační schopnost dítěte v normě či nikoliv, je zapotřebí znát jazykovou normu a mít poznatky o stavbě a fungování jazyka.

Jak ve své knize uvádí J. Klenková (2006), jazykové roviny vývoje řeči dělíme:

a) *Morfologicko – syntaktická rovina*

- znamená uplatňování gramatických pravidel v mluvním projevu (používání slovních druhů, gramatickou správnost slov, slovosledu ve větách atd.)
- do 1,5 až 2 let používá dítě izolovaná slova, podstatná jména v 1. pádě, slovesa v infinitivu, onomatopoická (zvukomalebná) citoslovce
- ve 2 až 3 letech používá přídavná jména, osobní zájmena, po 4. roce života používá všechny slovní druhy
- kolem 3. roku začíná skloňovat, užívá jednotné i množné číslo
- 3. - 4. rok tvoří souvětí
- po 4. roce by neměla gramatická stránka projevu dítěte vykazovat nápadné odchylky

b) *Lexikálně – sémantická rovina*

- pasivní slovní zásoba (jedinec zná význam slov, ale sám je v komunikačním procesu nepoužívá) – kolem 10. měsíce věku
- aktivní slovní zásoba (jedinec zná a běžně používá slova v komunikačním procesu) – rozvíjí se po 12. měsíci věku dítěte
- největší nárůst slovní zásoby je do 3. roku dítěte a to především díky dvěma obdobím otázek (první věk otázek „Co je to?“ kolem 1,5 roku věku dítěte, druhý věk otázek „Proč?“ kolem 3. roku)
- v závislosti na zdokonalování slovní zásoby získává způsob verbální komunikace převahu nad neverbální
- rozvoj a zvyšování slovní zásoby nelze ohraničit věkem, dokud se člověk učí a přijímá nové informace, do té doby roste jeho slovní zásoba

c) *Foneticko – fonologická rovina*

- zabývá se zvukovou stránkou řeči (diferenciací slov, analýzou a syntézou slov a vět, prozodickými faktory řeči)
- základními jednotkami řeči z hlediska foneticko-fonologické roviny jsou fonémy (hlásky)
- fixace jednotlivých fonémů probíhá od zvukově nejjednodušších artikulačních struktur, vždy záleží na individuálních schopnostech dítěte a na vlivech sociálního prostředí, je to tedy proces velmi variabilní
- v dětské řeči se jako první fixují samohlásky, dále pak souhlásky závěrové, úžinové jednoduché, polozávěrové a úžinové se zvláštním způsobem tvoření
- pedagog by měl mít znalosti týkající se pořadí fixace jednotlivých hlásek a vycházet z toho při diagnostice
- vývoj výslovnosti se ukončuje mezi 5. a 7. rokem života dítěte
- stanovení věku, kdy má být výslovnost bez nedostatků, se různí
- současný trend ukončení vývoje výslovnosti dítěte je 5 let
- při nesprávné výslovnosti je důležitá včasná logopedická intervence

Samohlásky (vokály) jsou pravidelné akustické zvuky. České samohlásky tvoří pět vokálů. Pro vokál „i“ máme 2 grafémy.

Plynulé spojení dvou vokálů v jedné slabice nazýváme dvojhlásky neboli diftongy.

Souhlásky (konsonanty) jsou nepravidelné zvuky, tvořené šumem, výbuchem nebo kmity v závislosti na charakteru překážky, kterou musí výdechový proud překonat při realizaci souhlásky.

Čeština má 25 konsonant. Dělí se:

I. podle místa, na kterém se vytváří

- obouretné (bilabiální)
- retozubné (labiodentální)
- dásňové (alveolární)
- tvrdopatrové (palatální)
- měkkopatrové (velární)
- hrtanové (laryngální)

II. podle způsobu artikulace hlásky

- výbuchové (závěrové)
- třené (úžinové)
- polotřené (polozávěrové)

d) Pragmatická rovina

- zaměřena na realizaci komunikačních záměrů (vyžádat si informaci, vyjádřit pocity, reakce na sociální interakce, udržet rozhovor atd.)
- znamená správné používání jazyka v rámci společenského kontextu
- sociální uplatnění komunikační schopnosti (užívání vhodných komunikačních stylů a způsobů chování), používání slovních i mimoslovních výrazových forem
- po třetím roce věku se dítě snaží komunikovat a navazovat rozhovor s dospělými ve svém okolí
- ve 4 letech je komunikace dítěte přiměřená situaci, chování dítěte je možné ovlivňovat řečí, dítě používá řeč k regulaci dění ve svém okolí

Popis vývoje řeči dítěte v závislosti na věku

S použitím zdroje Klenková (2006) a internetových stránek AKL ČR

Věk	Slovní zásoba	Výslovnost	Úroveň řeči
1 rok	5-7 slov	A, E, I, O, U M, P, B D, T, N	Rozumí jednoduchým pokynům, začíná opakovat jednoduchá slova
2 roky	200 slov	K, G, H, CH, V, F OU, AU	Tvoří jednoduché věty
3 roky	1000 slov	Zvládá N,D,T,L (i artikulačně) Bě, Pě, Mě, Vě	Osvojuje si základy gramatiky, tvoří úplné věty.
4 roky	1500 slov	Ň, Ď, Ť Vyvíjí se Č Š Ž	Dokončuje se gramatická stavba vět, dítě chápe děj, umí ho vyprávět
6 let	2500-3000 slov	C, S, Z, R, Ř kombinace Č,Š,Ž a C,S,Z	Chápe složité děje, má velkou slovní zásobu, gramaticky zvládá souvětí

Dle M. Sováka (1984) jsou příčiny přetrvávající vadné výslovnosti:

- vliv výchovného prostředí (způsob mluvy dospělých a stimulace dítěte)
- vady sluchu (poruchy labyrintu a s tím spojená deformovaná výslovnost sykavek)
- nedostatek citových vztahů (nedostatečná mezilidská komunikace a s tím spojené nedostatky ve vyjadřování i ve výslovnosti)
- potlačování přirozené laterality dítěte
- nedostatky v kognitivní oblasti
- nižší stupeň motorické obratnosti (přímý vztah mezi rozvojem hybnosti a výslovnosti)

1.7 Řeč a smyslového vnímání

V předškolním věku je rozvoj poznávacích procesů velice důležitý jakožto zdroj informací o okolním světě. Vnímání rozdělujeme na sluchové, zrakové, dotykové, chuťové, čichové a také vnímání prostoru a času. Ke zdokonalování vnímání dochází bezprostředními zážitky a osobními zkušenostmi. (Klenková, 2005)

1.7.1 Sluchové vnímání

- Vyvíjí se již v prenatálním období.
- Sluch je nezastupitelným smyslem při komunikaci, nezbytný k normálnímu rozvoji řeči.
- Člověk zpracovává sluchové vjemy neustále (i ve spánku). Vjemy nelze přirozenou cestou přerušit. (Škodová, Jedlička, 2007)
- Schopnost lokalizovat zdroj zvuku má již novorozené dítě. Nejčastějším zvukovým podnětem je lidská řeč. Řeč děti stimuluje, vyvolává v nich zájem a podněcuje je k nápodobě. (Vágnerová, 2005)
- Fonematický sluch umožňuje přesně rozpoznávat jednotlivé hlásky. Jestliže není dobře vyvinut, dítěti některé hlásky splývají, slyší je podobně nebo stejně. Fonematický sluch se podporuje učením říkadel, básniček, zpěvem, rytmizací spojenou s tleskáním, při slovních hrách. (Kutálková, 1996)

U sluchového vnímání, jako podkladu pro rozvoj řeči, čtení i psaní, je důležité se zaměřit na schopnost naslouchat, rozlišovat figuru a pozadí, sluchově diferenciovat, provádět sluchovou analýzu a syntézu, vnímat rytmus a rozvíjet sluchovou paměť.

V současné moderní době zvýšená hladina hluku ohrožuje zdravý vývoj sluchu a zvyšuje také krevní tlak. Říká se tomu „akustický smog“. Zvýšený hluk navozuje ochranný útlum organismu - malé dítě při něm usíná, velké neposlouchá. Je-li kolem nás zvuků příliš moc, naše úroveň sluchového vnímání se tím snižuje. (Kutálková, 2005)

1.7.2 Zrakové vnímání

- Zrakové vnímání je pro svou četnost, variabilnost a dostupnost podnětů nejdůležitější pro rozvoj poznávacích procesů. Pro člověka je zrak největším zdrojem informací (zprostředkovává 80 až 90 % veškerých vjemů o okolním světě) a významným prostředkem orientace.
- Rozvoji zrakové percepce napomáhají pohybové kompetence dítěte.

Zrakové schopnosti dle Vágnerové (2005):

1) Zraková ostrost

Dítě ve věku 3 měsíců vnímá předměty ve vzdálenosti 12-50 cm. Pozoruje věci držící v ruce, diferencuje objekty v jeho dosahu. Půlroční dítě fixuje předměty až na 1 metr. Většina kojenců preferuje lidský obličej před ostatními vizuálními podněty.

2) Barvocit

Od narození dítě rozlišuje zelenou a červenou barvu. Diferencovat základní barvy dokáže od 2 měsíců věku.

3) Vnímání pohybu

Pro vnímání pohybu je nutná koordinace očních svalů, diferenciacie figury a pozadí. Pohyb hlavičky dítěte pomáhá rozvoji zrakového vnímání a naopak, zrakové podněty vytvářejí impulzy pro zvedání hlavy. 3. - 5. měsíční dítě je schopné sledovat předmět pohybující se horizontálně. Od 6. měsíce začíná vnímat také vertikální pohyb.

4) *Vnímání prostoru*

Dítě začíná vnímat prostor od okamžiku, kdy dokáže pozorovat vlastní ruce ve středové čáře.

Dobré zrakové vnímání je předpokladem pro úspěšné zvládnutí čtení a psaní písmen i číslic. Mezi dovednosti zrakového vnímání patří zraková analýza a syntéza, optická diferenciacie, vnímání figury a pozadí, pohyb očí na řádku, zraková paměť. (Bednářová, 2009)

Ke zdárnému vývoji řeči dítěte je třeba, aby sluch i zrak byly v pořádku. V podmínkách mateřské školy se využívá orientační sluchové zkoušky. Tato zkouška je prováděna formou hry, kdy dítě stojí zády k učiteli ve vzdálenosti přibližně čtyři metry. Učitel tichým hlasem (šepotem) předřikává jednoduchá slova, jejichž význam je dítěti znám, a dítě tato slova přesně opakuje. Pokud dítě dělá stále chyby či nechce „hrát“, je nutné odborné vyšetření sluchu. (Kutálková, 1996)

1.8 Motorické schopnosti

Motorika je souhrn pohybových dovedností, které umožňují samostatné přemísťování se v prostoru, zaujímání různých poloh celého těla, manipulaci s předměty, jednotlivé pohyby částí těla - paží, zápěstí, prstů ruky, nohou, chodidel atd. Základy motoriky se utvářejí již v prenatálním období dítěte a po narození motorický vývoj probíhá v součinnosti s vývojem psychických funkcí a tělesným vývojem. Při nesprávném vývoji či postižení pohybového ústrojí dochází také k opožděnému vývoji řeči.

V předškolním věku se výrazně mění kvalita pohybů a pohyblivosti. Pohyby jsou cílené, přesněji zaměřené na dosažení určité činnosti. Zlepšuje se obratnost i koordinace (součinnost svalových skupin). Aby se dítě pohybově dobře vyvíjelo, potřebuje dostatečný přirozený pohyb. Důležité pro zdravý fyzický i pohybový vývoj dítěte jsou také pohybové hry. Každou hrou, každým pohybem si dítě rozvíjí nejen tělesnou obratnost, ale také prostorovou i plošnou orientaci. (Klenková, 2005)

Pohybové dovednosti, motoriku, rozdělujeme do těchto skupin:

- *Hrubá motorika*

Do této skupiny patří cílené pohyby celého těla např. chůze, běh, skákání, házení, plavání, jízda na kole.

- *Jemná motorika*

Jemná motorika, motorika rukou, to jsou pohyby zápěstí a jednotlivých prstů např. při stříhání, skládání papíru, modelování, manipulace se stavebnicemi.

- *Grafomotorika*

Patří sem návyky při kreslení, postavení ruky, držení těla, uvolnění ruky (zejména ramenního a loketního kloubu, zápěstí, prstů), držení tužky, pastelky, štětce.

- *Motorika mluvidel (oromotorika)*

Pohyby jazyka, rtů, svalů tváře důležitých pro rozvoj řeči.

- *Motorika očních pohybů (vizuomotorika)*

Vizuomotorika má zásadní význam pro správný nácvik čtení a psaní.

1.8.1 Motorika mluvidel

Motorika mluvidel se rozvíjí hned po narození a to přijímáním potravy, kdy se zapojují polykací pohyby, sání, špulení rtů apod. Jak uvádí Kutálková (1996), motorika mluvidel je neoddělitelně spjata s celkovou obratností dítěte, zejména s obratností rukou.

Při rozvoji obratnosti mluvidel využíváme napodobovacího reflexu, bez nutnosti vědomě přesného provedení pohybu. Mluvidla procvičujeme vždy jen při hře, nikoliv záměrnou činností.

Při řeči se uplatňuje jemná a komplikovaná koordinace jazyka, rtů, zubů, patra, čelistí, tváří, hlasu a dýchání. Tato svalová dovednost je pro některé děti velice obtížná.

a) Pohyblivost jazyka

Jazyk má důležitou úlohu při tvoření hlásek, a proto pohyby jazyka musí být prováděny velmi rychle a přesně.

Pohyb jazyka dopředu a dozadu (čertík), zleva-doprava a nahoru-dolů, olíznout si horní a dolní ret, olíznout si bradu, pokusit se dosáhnout na špičku nosu patří mezi jednodušší pohyby. Těžší na koordinaci je pohyb jazyka do kruhu kolem rtů, doprava i doleva.

b) Pohyblivost rtů

Rty hrají úlohu při tvoření sykavek a také u samohlásek. Nepoužíváme-li při artikulaci rty dostatečně a přesně, řeč je pak nezřetelná a hůře srozumitelná.

Do skupiny pohybů zlepšujících pohyblivost rtů patří „frkání“ (vyfukování vzduchu přes sevřené rty, které přitom vibrují), „kapřík“ (vtažení tváří, rty vytvoří tvar osmičky), uvolnění rtů pomocí brnkání prstu o dolní ret apod.

c) Patro hltanový závěr

Důležitý při tvoření hlásek K, G a CH.

Nácvik se provádí kloktáním vody. (Kutálková, 1996)

1.8.2 Lateralita

Jak uvádí Slovník cizích slov (2007), pojem lateralita znamená přednostní užívání jednoho z párových orgánů pohybového nebo smyslového ústrojí. Lateralita je odrazem dominance mozkových center. Nejznámější projevy laterality jsou praváctví a leváctví.

Na úspěšné rozvíjení řeči má velký vliv obratnost vedoucí ruky. Potlačení aktivity vedoucí ruky (ať už vědomé či nevědomé) se může nepříznivě odrazit na rozvoji řeči. Také artikulační obratnost jazyka je závislá na úrovni obratnosti dominantní ruky. Některé děti předškolního věku ještě nemají vyhraněnou lateralitu a při činnostech střídavě používají obě ruce. Přirozená obourukost je pro děti výhodnější než snaha o výchovu „nepravého praváka“. (Synek, 2009)

V mateřské škole se provádí orientační zkouška laterality. Pomocí her se zjišťuje, které ruce, noze, oku, popřípadě uchu dává dítě přednost. Podrobnou diagnostiku stanovuje Pedagogicko-psychologická poradna. Před zahájením školní docházky by měla být lateralita u dítěte již vyhraněná. (Kutálková, 1996)

2. MATEŘSKÁ ŠKOLA

Mateřská škola je součástí školské vzdělávací soustavy ČR. Je to zařízení, zajišťující předškolní vzdělávání dětí ve věku zpravidla od tří do šesti let. Podmínky předškolního vzdělávání, vymezení práv a povinností fyzických a právnických osob při vzdělávání, působnost orgánů vykonávajících státní správu a samosprávu ve školství upravuje školský zákon č. 561/2004 Sb.

Předškolní vzdělávání v MŠ se uskutečňuje na základě rámcově vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání (RVP PV). Tento program vymezuje povinný obsah, rozsah a podmínky vzdělávání, odpovídá nejnovějším poznatkům pedagogiky a psychologie. Rámcové vzdělávací programy vydává Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). RVP PV stanovuje elementární vzdělanostní základ, na který pak navazuje povinné základní vzdělávání. Je závazný pro tvorbu Školních vzdělávacích programů (ŠVP). ŠVP vydává ředitel příslušné školy. (školský zákon, 2004)

Na Školní vzdělávací program navazuje Třídní vzdělávací program (TVP). TVP je dokument tvořený pro plánování, realizaci a evaluaci vzdělávacích činností v konkrétní třídě mateřské školy, v závislosti na věku a složení dětí. Za vytvoření, obsah a realizaci TVP je zodpovědný třídní učitel. Obsah TVP odráží aktuální situaci a dění ve třídě.

Podle Mezinárodní normy pro klasifikaci vzdělávání ISCED z roku 1997 (International Standart Classification of Education) - jež slouží jako nástroj pro shromažďování, zpracování a zpřístupňování srovnatelných ukazatelů a statistik z oblasti vzdělávání v mezinárodním měřítku - se předškolní vzdělávání řadí na úroveň *ISCED 0 Preprimární vzdělávání*. (Průcha, 2006)

V definici pojmu „preprimární vzdělávání“ se konstatuje, že se jedná o počáteční stupeň organizované výuky, jež děti raného věku uvádí do školního prostředí. Předškolní výchova je chápána jako součást celoživotního vzdělávání. V České republice, stejně jako ve většině evropských zemí, je účast v preprimárním vzdělávání nepovinná. (Průcha, 2006)

2.1 Funkce mateřské školy

Úkolem mateřské školy je doplňovat rodinnou výchovu dítěte a v úzké vazbě na ni zajišťovat jeho další předškolní vzdělávání. Škola by tedy měla přijímat rodiče jako partnery, respektovat jejich názory, vytvářet vzájemnou pozitivní komunikaci a umožnit rodičům účast na předškolním vzdělávání. (Svobodová, 2010)

RVP PV (2004) uvádí, že cílem předškolního vzdělávání je podpora rozvoje osobnosti dítěte, zdravý vývoj jeho citového, rozumového i tělesného rozvoje, osvojení základních pravidel společenského chování, základních životních hodnot a norem uznávaných ve společnosti. Učí dítě pěstovat a udržovat mezilidské vztahy, rozvíjí jeho osobní spokojenost a pohodu.

„Předškolní vzdělávání vytváří základní předpoklady pro pokračování ve vzdělávání, napomáhá vyrovnávat nerovnoměrnosti vývoje dětí před vstupem do základního vzdělávání a poskytuje speciálně pedagogickou péči dětem se speciálními vzdělávacími potřebami.“ (školský zákon, § 33)

Pan Matějček ve své knize *Co, kdy a jak ve výchově dětí*“ píše - mateřská škola je „zařízení pro děti“. Dítě si zde vytváří vztah k druhým dětem, ke svým vrstevníkům, učí se schopnosti spolupráce, rozvíjí se u něj vlastnosti jako solidarita, obětavost, soucit, soustrast.

2.2 Předškolní pedagog a jeho kompetence

V souvislosti se zavedením rámcových vzdělávacích programů, a tedy s možností vlastní tvorby školních vzdělávacích programů, je spojena vysoká odpovědnost pedagogů za to, že předškolní vzdělávání realizované v jejich mateřské škole odpovídá požadavkům uvedeným v RVP PV. (RVP PV, 2004)

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání uvádí povinnosti předškolního pedagoga, jaké odborné činnosti by měl pedagog vykonávat, jak vést vzdělávání i jak spolupracovat s rodiči dětí.

Jak uvádí Mertin, Gillernová (2003) učitelé/učitelky mateřských škol musí splňovat určité profesní dovednosti, mezi které patří:

- *Sociálně psychologické dovednosti* - schopnost přiměřených sociálních interakcí v sociálních vztazích, do kterých pedagog vstupuje. Sociální dovednosti člověka posuzujeme z jeho projevů chování, prožívání, jednání. Sociální dovednosti rozlišujeme na ty, jež se vztahují k sobě samému (sebereflexe, přiměřené projevování emocí, autenticita projevů pedagoga ve vztahu k druhým) a na dovednosti týkající se mezilidských vztahů (empatie, akceptace druhých, tolerování, komunikativní dovednosti - porozumění neverbálním projevům).
- *Oborové dovednosti* - tyto dovednosti jsou spojené s realizací konkrétní činnosti - výtvarné, hudební, pohybové aktivity.
- *Metodické dovednosti* - schopnost správného didaktického a metodického zpracování určité činnosti.
- *Diagnostické a speciálně výchovné dovednosti* - pedagog by měl respektovat individuální schopnosti a charakteristiky dítěte, přizpůsobovat styl práce jednotlivcům i skupinám, pružně reagovat na změny ve skupině dětí, průběžně provádět pedagogickou diagnostiku. Předškolní pedagogové mohou pro pedagogickou diagnostiku využívat například metodu pozorování, rozhovoru, analýzu dětské hry. Cílem diagnostiky je poznání individualit dětí, jejich zapojení do kolektivu, sledování pokroku dětí, ale také připravení vhodného programu pro danou skupinu dětí.

2.3 Rozvoj řeči v mateřské škole

Jak uvádí E. Svobodová (2010), po celou dobu pobytu dítěte v mateřské škole by mělo být na dítě cílevědomě a komplexně působeno. Předškolní vzdělávání není pouze v řízených činnostech, ale ve všem, co se v mateřské škole děje.

RVP PV vymezuje, co vše by mělo zvládnout dítě ukončující předškolní vzdělávání v rámci komunikativních kompetencí:

- Ovládat řeč, správně formulovat věty, samostatně vyjadřovat myšlenky, rozumět slyšenému, slovně reagovat, vést smysluplný dialog.
- Dokázat vyjadřovat a sdělovat prožitky, pocity, nálady různými prostředky.
- Domlouvat se gesty, slovy, rozlišovat některé symboly, rozumět jejich významu.
- Komunikovat bez zábran v běžných situacích s dětmi i s dospělými.
- Ovládat dovednosti předcházející čtení a psaní.
- Průběžně rozšiřovat slovní zásobu, aktivně ji používat při styku s okolím.
- Zvládnout využít informativní a komunikativní prostředky, se kterými se v běžném životě setkává.
- Chápat, že se lidé dorozumívají i jinými jazyky, mít vytvořeny základní předpoklady k učení se cizímu jazyku. (RVP PV, 2004)

Obsah vzdělávání je v Rámcově vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání uspořádán do 5 oblastí:

- a) *Dítě a jeho tělo* - podpora růstu, fyzické pohody, pohybových a manipulačních dovedností, sebeobslužné činnosti, zdravé životní návyky
- b) *Dítě a jeho psychika* - podpora psychické zdatnosti, rozvoje řeči a jazyka, poznávacích procesů, představivosti, myšlenkových operací, rozvoje sebepojetí, citů, vůle
- c) *Dítě a ten druhý* - podpora utváření vztahů k druhým, posilování, kultivování mezilidských vztahů

- d) *Dítě a společnost* - uvádění dítěte do společenství ostatních lidí, do světa kultury a umění, utváření materiálních i duchovních hodnot, společenských návyků a postojů
- e) *Dítě a svět* - vést dítě k povědomí o okolním světě, o vlivu člověka na životní prostředí, vytvářet vztah k místu, kde žije, vést dítě k osvojování si základních dovedností v péči o blízké okolí a život v něm
(RVP PV, 2004)

Pro rozvoj komunikačních kompetencí je důležitá oblast „Dítě a jeho psychika“, zejména podoblast „Jazyk a řeč“. Komunikace se ale jinak rozvíjí také ve všech ostatních oblastech. Čím dokonalejší je propojení všech oblastí vzdělávání, tím přirozenější, účinnější a hodnotnější je celý proces vzdělávání. (Bytešniková, 2007)

2.4 Metody a formy práce v mateřské škole

Předškolní období je období mimořádně příznivé pro rozvoj všech stránek lidské osobnosti. Intenzivně zde probíhají procesy zrání a učení. Důležité je toto období využít k co nejširšímu rozvoji dítěte. Při vzdělávání je důležité dbát na individuální schopnosti a dovednosti každého dítěte. Pedagog by měl poskytovat dětem pomoc a podporu v té míře, kterou individuálně potřebují a dosahovat tak u dětí pocitu úspěšnosti a uznání. (RVP PV, 2004)

V mateřské škole se uplatňují aktivity spontánní (dle vlastní volby dítěte) i řízené (činnost záměrně volená pedagogem). Tyto aktivity by měly být vzájemně vyvážené, tak aby odpovídaly potřebám a možnostem dětí. Prostřednictvím volných her děti navazují sociální kontakty s ostatními, sami si vytváří pravidla hry, spontánně se učí novým dovednostem, návykům, získávají zkušenosti. Řízené činnosti nabízí dětem získání nových vědomostí, dovedností, návyků. Tyto činnosti vychází ze zájmů a zkušeností dětí, jsou tematicky propojené a vytvářejí smysluplný celek, důležitý pro naplňování klíčových kompetencí dítěte. (Svobodová, 2010)

V předškolním vzdělávání jsou vhodné metody prožitkového a kooperativního učení hrou a činnostmi, které jsou založeny na osobních zážitcích dítěte. Situační učení je založené na vytváření a využívání situací.

Významnou roli v předškolním období sehrává spontánní sociální učení založené na principu přirozené nápodoby. Důležité je tedy při všech činnostech v mateřské škole dítěti poskytovat správné vzory chování a postojů i správný mluvní vzor.

2.4.1 Učení hrou

„Hru lze definovat jako formu činnosti, která se liší od práce i učení. Člověk se hrou zabývá po celý život, ale v předškolním věku je to vůdčí typ činnosti.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 75)

Hra dětí předškolního věku souvisí s rozvojem pohybových dovedností a koordinace (důležité pro rozvoj grafomotoriky), kognitivních schopností, s motivačně - volnými vlastnostmi (pozornost, vytrvalost, odolnost vůči frustraci), s rozvojem a naplňováním sociálních vztahů (schopnost empatie, respektování práce ostatních, schopnost spolupráce). Přináší dítěti pocity uspokojení, radosti, uvolňuje napětí, poskytuje pocit svobody. (Mertin, Gillernová, 2003)

Jak uvádí S. Koťátková (2005), pomocí hry a nápodoby dítě získává potřebné dovednosti, zkušenosti, vytváří vzájemné vztahy s vrstevníky, prostřednictvím hry se dítě realizuje. Volná hra, tedy doba, kdy si dítě samo volí námět, prostředí, partnera, předměty a cíl hry, by neměla být vytěsňována účelovými činnostmi (mezi něž patří např. řízená hra, různě zaměřené činnosti - keramické, jazykové, taneční aj. kroužky).

Hra má také velký terapeutický potenciál. Díky hře si dítě znovu přehrává zátěžové situace, vyrovnává se s nepříjemnými zážitky, má možnost uvolnit své vnitřní napětí.

Vývojová stadia hry, která poukazují na sociální vyspělost jedince:

1) Samostatná hra

Lze pozorovat již u kojenců (hry s prsty, mluvidly), nejvíce se projevuje u dětí do 3 let. Samostatně si však mohou hrát i dospělí.

2) Paralelní hra

Hra, kdy si děti hrají vedle sebe (např. na písku), ale nespolupracují spolu. Jedná se spíše o vzájemné napodobování či motivaci k experimentování.

3) Sdružující hra

Děti spolu nespolupracují, každý si hraje svou hru, ale vzájemně se registrují a občas spolu komunikují (časté v námětových hrách).

4) Kooperativní hra

Hra, při níž si děti domlouvají pravidla hry, spolupracují, řeší různé situace. Děti mají možnost zkusit určité sociální role ve skupině, vést hru, přizpůsobit se vedení druhého nebo být pouhým pozorovatelem. (Svobodová, 2010)

Druhy hry:

a) Funkční hra

Hra s tělem, s okolními předměty (věk kolem 1 roku života)

b) Pohybová hra

Rozvoj schopnosti ovládat své pohyby, koordinace pohybů

c) Konstruktivní hra

Souvisí se schopností dítěte vnímat výsledek své činnosti, rozvoj volných vlastností, soustředění se, schopnosti překonávat překážky, rozvoj prostorové orientace a strukturovaného myšlení

d) Hraní rolí

Hry důležité při rozvoji řeči, učení se sociálním normám, umožňují zmírnit napětí, agrese

e) Hra s pravidly

Rozvoj volných vlastností (schopnosti přijmout pravidla a dodržovat je)

f) Skupinová hra

Posiluje pocit sounáležitosti se skupinou, vytváření vnitřních pravidel skupiny, podpora sociálního učení (Kern, 2000)

2.4.2 Činnostní, prožitkové učení

Aktivní činnosti mohou dětem nabídnout širokou škálu prožitků, díky nimž se dítě učí. To, co je spojeno s aktivní činností, se daleko lépe a trvaleji uloží do paměti. Prožitkové učení propojuje emocionální složku osobnosti dítěte s rozvojem v oblasti sociální a intelektuální. (Svobodová, 2010)

Cílem prožitkového učení je poskytnout dětem prostřednictvím konkrétních činností co nejvíce prožitků z reálného prostředí, které je obklopuje.

Prožitkové učení, pro dítě předškolního věku nejpřirozenější způsob učení, se vyznačuje těmito charakteristickými znaky:

- Spontánnost (vlastní motivace a iniciativa)
- Objevování (pronikání do reality, radost z poznávání)
- Komunikativnost (verbální i neverbální složka)
- Prostor pro aktivitu a tvořivost
- Konkrétní činnosti: manipulace, experimentování a hra
- Celostnost (účast všech smyslů a obou mozkových hemisfér)

2.5 Materiály využívané v MŠ k rozvoji řeči

2.5.1 Knihy, pohádky, příběhy

Knihy a literární texty používané v mateřské škole by měly být tematicky vhodné a zajímavé pro děti a především jazykově kvalitní. Literární výchova je zásadní pro rozvoj dětské fantazie a tvořivosti. Rozvíjí abstraktní představivost, která souvisí s vývojem dětské řeči a psychiky. (Gebhartová, 2011)

Předškolní děti na knize upoutává zejména její výtvarná stránka. A to jak obrázky a ilustrace, tak i zvolený formát knihy, obálka a celkový design knihy. Všudypřítomnost

dětské knihy v mateřské škole má zásadní význam. Prohlížení a čtení knížek je přirozenou součástí každodenní vzdělávací nabídky v mateřské škole, například při ranních činnostech, poledním odpočinku atd. Pro dítě znamená kniha vstup do světa kultury.

Na pedagoga v mateřské škole, jako na interpreta literárních textů, jsou kladeny vysoké nároky. Předškolní pedagog by měl mít dobrý hlasový fond, umět s ním hospodařit a příjemně komunikovat. Měl by mít přehled o české i světové dětské literatuře, umět vybrat vhodný text a zajímavou formou ho dětem interpretovat. (Gebhartová, 2011)

Při hlasitém čtení je kladen důraz na správné tempo a modulaci hlasu, správnou výslovnost. Hlasité čtení a vyprávění pohádek posiluje příjemné pocity z mluvení. Předčítání patří k velice důležitým aktivitám. Je zdrojem dětského myšlení, dítě není ovlivňováno obraznými představami někoho jiného. Vytváří si vlastní představy dle své vyspělosti, svého prožitku či zkušenosti. Dobré je umožňovat dítěti dokončovat věty nebo dovyprávět příběh vlastními slovy. Při poslechu pohádky dítě rozvíjí sluchovou paměť, učí se pozornosti. Při vlastní reprodukci pohádky, příběhu, dítě rozvíjí aktivní slovní zásobu, výslovnost i celkové komunikační dovednosti (včetně neverbálních).

2.5.2 Básničky, říkadla, písničky

V. Gebhartová (2011, s. 13) ve své knize uvádí: „*Báseň je rodná sestra písni a říkadlo vlastně matka i prabába obou.*“

Básničky a říkadla si děti získávají především rytmem, libozvučností a vtípem. Děti si je snadno zapamatují, mohou si je opakovat i hromadně skandovat. Při vhodné stimulaci děti dokáží verše přetvářet a vymýšlet nové. Vcítují se tak do charakteru jazyka. (Gebhartová, 2011)

Říkadlo se říká, básnička se přednáší. Takto zjednodušeně bychom mohli tyto dva literární útvary formulovat. Říkadlo žije z okamžitého nápadu, řazení veršů může být i nelogické, dominuje zde přízvuk. Báseň má mít smysluplný obsah a ústřední motiv.

Říkadla, ve kterých se vícečetně objevuje jedna hláska, se hodí k procvičování výslovnosti a k rozcvíčkám mluvidel. K rozvoji motoriky mluvidel se používají také jazykolamy (tzv. oblamovačky). Je však třeba připomenout, že používání jazykolamů by měla předcházet logopedická příprava a náprava vadné výslovnosti. Pouhým opakováním seskupených hlásek se vada nezlepší, naopak - vady ve výslovnosti se zafixují ještě trvaleji. (Gebhartová, 2011)

Říkanky, slovní rytmizace nebo zpěv by měl vždy doprovázet veškerou pohybovou činnost dětí předškolního věku, tak aby byla zajištěna vazba pohybu a řeči. Rozvoj pohybového aparátu velmi úzce souvisí s rozvojem řeči dítěte. Nedílnou součástí denních činností v mateřské škole je proto dostatek pohybových aktivit dětí. (Sovák, 1984)

Na podporu rozvoje řečových schopností, správné výslovnosti, ale také zvědavosti, logického myšlení a radosti z objevování se v mateřské škole používají hádanky. U dětí jsou v oblibě opět díky své rytmické skladbě.

Nenahraditelný přínos pro vývoj řeči mají také písničky. Kromě rytmu mají ještě svou melodii a tempo. V mateřských školách se využívají prvky orffovské metody, která je postavena především na rytmu. Orffova metoda rozvíjí hravou formou elementární smysl pro rytmus, intonaci a hudebně-pohybové cítění dětí. Prostřednictvím tvořivých hudebních her se u dětí prohlubuje jejich fantazie, představivost, kreativita a hudební vnímavost.

2.5.3 Pohybové hry

Pohyb je základní potřebou dítěte. Je spojen nejen s tělesným vývojem, ale také s vývojem v sociální oblasti a s vývojem psychiky. Pohybové hry jsou velmi přirozeným a účinným prostředkem celkového rozvoje dítěte. Pohybové aktivity ovlivňují rytmus řeči a dýchání, podporují samostatné vyjadřování a komunikaci, jsou úzce spojeny s jazykovou výchovou. Hry mohou být zaměřené na smyslové vnímání, na rozvoj myšlenkových procesů (řešit problémy, rychlá analýza a hledání řešení), učí pravidlům, vzájemné komunikaci a také rozvíjí fantazii a tvořivost. (Dvořáková, 2002)

Jak se uvádí v knize H. Dvořákové (2002), výsledky šetření z posledních deseti let poukazují na podceňování významu pohybu, rezignaci na pravidelné a řízené tělovýchovné celky v mateřských školách a s tím související výrazné zhoršení držení těla dětí. Děti tak obtížně získávají základní pohybové stereotypy, které jsou nezbytné pro vývoj hrubé motoriky, například pro chůzi. Stejně tak je dostatek pohybových aktivit důležitý pro zlepšování komunikačních dovedností dětí.

2.5.4 Obrázek, kresba, výtvarné činnosti

O tom, že vývoj řeči velmi úzce souvisí s rozvojem jemné motoriky, jsem se v této práci již zmiňovala. Výtvarné činnosti umožňují dětem přirozeným, přiměřeným a rozmanitým způsobem rozvíjet jejich zobrazovací a tvořivé schopnosti, ale také rozvíjí motorické dovednosti rukou, tedy jemnou motoriku.

Do výtvarných činností mateřské školy se řadí kreslení, malování (pomocí štětců nebo malování prsty), práce s modelínou či hlínou, práce s využitím přírodních materiálů, malování do písku a mnohé další. Při všech těchto činnostech je úzce zapojeno smyslové vnímání spolu s rozumovým uvažováním a představivostí.

Dětská kresba představuje to, co dítě vidí, nikoliv skutečný obraz předmětu. Je to zrcadlo do dětské duše. Kresba odráží vnímání, myšlení a cítění dítěte. (Kern, 2000)

Poskytuje nám informace o úrovni jemné motoriky, o zrakovém a prostorovém vnímání, o emocionalitě dítěte.

Dětská kresba je grafickým zachycením prožitku, prostředkem ke komunikaci s okolím, a proto je i velmi vhodným materiálem k rozvoji řeči (zvyšování slovní zásoby, schopnost souvislého vyprávění atd.). Může být také použita jako terapeutický nástroj (kresba vypovídá o vnitřním stavu dítěte a umožňuje mu vypořádat se s negativními zážitky) či rehabilitační (rozvíjí jemnou motoriku, oromotoriku, vizuomotoriku) nebo nástroj pro vývojovou diagnostiku dítěte. (Bednářová, 2006)

2.5.5 Dramatická výchova

Dramatická výchova je tvořivý proces, v němž dochází ke zkoumání tématu, vytváření vlastních postojů skrze vlastní prožitek, na základě vlastní aktivity. (Svobodová, Švejdová, 2011)

Dramatické aktivity v mateřské škole rozvíjí vyjadřovací schopnosti dětí, jejich komunikační dovednosti verbální i neverbální. Pokroky u dětí jsou vidět nejen v mluveném jazyce (výslovnost, slovní zásoba), ale zároveň v mimoslovní komunikaci (děti se učí vyjadřovat se tělem - gesty, mimikou, postoji). Zlepšuje se také vzájemná spolupráce dětí při hraní rolí, vnímavost, posiluje se sebedůvěra dětí.

Důležitý je výběr textů vhodných k dramatizaci. Učitel by měl vybírat takové texty, které si děti budou chtít zapamatovat, které děti zaujmou. Jakékoli interpretaci textu musí nutně předcházet jeho pochopení. Aby děti byly schopné si obsah textu zapamatovat, musí mu nejprve dobře porozumět. Při nácvičku scének sledujeme nejen výslovnost dětí, ale také hospodaření s dechem, tempo a intonaci řeči, dovednost soustředit se a dovednost motorické sebekontroly. (Gebhartová, 2011)

Před vlastní dramatizací textů, příběhů je podstatné, aby děti dobře znaly a vědomě ovládaly své tělo. Aby se dokázaly vyjadřovat beze slov. K tomu slouží takové činnosti jako je procvičování tělesné obratnosti, poznávání vlastního těla ale i těla druhého dítěte (překonat strach ze sebe a svých tělesných zábran), ovládnutí obou stran těla (používání levé i pravé končetiny), pantomimické činnosti. Tyto vyjadřovací a komunikační aktivity usilují o to, aby se dítě naučilo být samo sebou stejně jako komunikovat s druhými. A především aby z toho pocíťovalo uspokojení. (Baudis, 1997)

2.5.6 Průpravná logopedická cvičení

Cílem pedagogů v mateřské škole je, aby se děti před vstupem do základní školy uměly souvisle, správně a srozumitelně vyjadřovat a dosáhly co nejlepší výslovnosti všech hlásek. Průpravná cvičení by měly provádět učitelky s alespoň základním logopedickým školením (tzv. logopedické asistentky) ve spolupráci s logopedem. Cvičení musí být systematická a musí respektovat individuální zvláštnosti dítěte. (Kutálková, 1996)

Logopedická cvičení jsou zaměřena na procvičování výslovnosti jednotlivých hlásek. Pomocí obrázků, krátkých příběhů a říkanek si děti upevňují správnou výslovnost hlásek a zlepšují vyjadřovací schopnosti. Říkanka na procvičování určité hlásky by neměla obsahovat žádné jiné hlásky, které jsou pro dítě obtížné. Tato cvičení napomáhají také k rozvoji sluchového vnímání, zrakové orientace, sluchové i zrakové paměti.

3. LOGOPEDICKÁ PREVENCE

Logopedie (z řeckého *logos* = slovo, řeč a *paideia* = výchova) je vědní speciálně pedagogická disciplína, která se zabývá poruchami komunikačních schopností u dětí i dospělých, vadami řeči, sluchu a hlasu. Logopedie se specializuje také na zdravotnictví, kde kliničtí logopedi řeší převážně vady řeči (např. koktavost, breptavost, opožděný vývoj řeči, vývojová dysfázie). K většímu rozvoji logopedie jako vědy došlo až po 2. světové válce, je to tedy vědní obor poměrně mladý, což je i důvodem neustálého rozvoje a změn.

Prevence (z lat. *praevenire*, předcházet) znamená soustavu opatření, která mají předcházet nějakému nežádoucímu jevu.

Obecně prevenci rozdělujeme:

- *Primární prevence* - zkoumá předpoklady, podmínky, příčiny jevů, jímž se má bránit. Hledá způsoby, jak jim předcházet.
- *Sekundární prevence* - snaží se příslušné jevy včas zachytit, bránit jejich prohlubování a šíření. Zaměřuje se na ohrožené skupiny (např. národnostní menšiny, sociálně slabí, mládež).
- *Terciární prevence* - snaží se bránit opakovanému patologickému chování jedinců.

Rozdělení prevence v logopedii:

- *Primární prevence* - podporuje správný vývoj řeči dítěte, předchází situacím, které mohou vyvolat narušení komunikační schopnosti.
- *Sekundární prevence* - zaměřuje se na skupiny jedinců, u nichž je ohrožení v oblasti komunikace, např. poruchy hlasu u hlasových profesionálů, předcházení vzniku koktavosti u dětí s projevy fyziologické dysfluence. Tuto prevenci může poskytovat jen logoped.
- *Terciární prevence* - zaměřena na osoby, u nichž už se objevila narušená komunikační schopnost. Logoped se snaží u těchto osob předcházet potížím v oblasti socializace v důsledku jejich narušené komunikační schopnosti. (Klenková, 2006)

4. METODY SBĚRU DAT

4.1 Pozorování

Pozorování je nejstarší, nejpoužívanější a nejpřirozenější metodou získávání dat v pedagogické oblasti. Podle nároků na čas se rozlišuje pozorování *krátkodobé* (například jedna vyučovací jednotka) a *dlouhodobé* (označováno jako longitudinální, probíhá i několik let).

S ohledem na to, kdo pozorování provádí, můžeme pozorování rozdělit na *introspekci* (vlastní sebepozorování) a *extrospekci* (pozorování druhých).

Setkává-li se pozorovatel bezprostředně s předmětem pozorování, hovoříme o *přímém pozorování* (vlastním). Pokud pozorovatel pracuje pouze s výpověďmi o předmětu zkoumání (v psané i mluvené podobě), nazýváme toto *pozorování nepřímé* (zprostředkované).

Při pedagogickém pozorování bychom si měli klást následující otázky:

- Co se má pozorovat? (určit si objekt pozorování)
- Co je třeba zjistit? (mít záměr na určitý cíl pozorování)
- Jak toho dosáhnout? (organizace, zajištění pozorování)
- Jak to zachytit? (udělat záznam pozorování)

(Chráška, 2007)

Pozorování, jako výzkumná metoda, musí být záměrné, cílevědomé, plánovité, systematické a řízené. Při této metodě se sledují reálné jevy, které jsou následně analyzovány.

4.2 Rozhovor

Rozhovor (interview) je metoda sloužící k shromažďování dat o pedagogické realitě. Jedná se o bezprostřední komunikaci mezi tazatelem a respondentem. Výhodou rozhovoru, oproti jiným výzkumným metodám, je osobní kontakt s respondentem, možnost sledovat jeho verbální i neverbální reakce na pokládané otázky a usměřňovat

další průběh rozhovoru. Jako nevýhoda zde vyvstává obtížnější zaznamenávání odpovědí respondentů.

Podle míry řízení rozhovoru výzkumníkem rozlišujeme:

- *Strukturovaný rozhovor*

Tazatel postupuje podle předem přesně určených a formulovaných otázek. K otázkám se nepřidává žádný vlastní komentář, pouze se zaznamenávají odpovědi respondenta. Strukturovaný rozhovor se podobá dotazníku. Výsledné odpovědi se dají dobře statisticky zpracovávat. Obtížnější navazování kontaktu mezi tazatelem a respondentem je nevýhodou tohoto typu rozhovoru.

- *Nestrukturovaný rozhovor*

Tento druh rozhovoru se přibližuje přirozené komunikaci mezi lidmi. Cílem rozhovoru je získat od respondenta potřebné informace. Formulace a sled otázek však záleží na tazateli a momentálním okolnostem při vlastním rozhovoru. Snadněji se zde navazuje osobní kontakt, projev respondenta je bezprostřednější a upřímnější. Nestandardizovaný rozhovor ovšem neposkytuje kvantitativně zpracovatelné výsledky.

- *Polostrukturovaný rozhovor*

Polostrukturovaný rozhovor je kombinací výše uvedených typů. Tazatel se drží předem připravených otázek, ale v průběhu rozhovoru má možnost reagovat na podněty ze strany respondenta.

Podle počtu zúčastněných osob rozlišujeme rozhovor individuální a skupinový (zhruba 6 - 10 členů).

Rozhovor by měl probíhat v přirozeném prostředí respondentů, tedy například ve třídě, na pracovišti, na hřišti. Důležité je vytvořit dostatečný časový prostor pro rozhovor. Tazatel by měl projevovat zájem o odpovědi respondenta, být taktí a nevtíravý. Významný je přesný záznam průběhu rozhovoru, který lze pořizovat během rozhovoru (lze využívat audiozáznam) nebo až po jeho skončení. To vše jsou důležitá pravidla pro uskutečňování rozhovorů. (Chráska, 2007)

5. PRŮZKUM LOGOPEDICKÉ PREVENCE V MŠ

5.1 Cíl praktické části

Cílem praktické části mé práce je orientační zmapování současného stavu logopedické prevence v mateřských školách, zda se logopedická prevence na školách provádí a v jakém časovém rozsahu, jaké jsou používány způsoby a metody práce. Při hledání vhodných škol jsem vycházela z názoru klinické logopedky působící v Příbrami, která má v této oblasti přehled a se školami v oblasti prevence spolupracuje. Při výběru škol jsem zvolila školy jednotřídní s heterogenním složením dětí i školy více třídní s rozdělením dětí dle věku. Průzkumné šetření jsem provedla ve čtyřech mateřských školách na okrese Příbram.

5.2 Použité metody šetření

Při návštěvách mateřských škol jsem používala metodu polostrukturovaného rozhovoru (viz příloha 5) a metodu přímého pozorování. Výhodou těchto zvolených metod byla možnost navázat přímý kontakt s pedagogy provádějícími logopedickou prevenci v jejich přirozeném prostředí a získání širších a přesnějších odpovědí na mnou kladené dotazy. Přínosná byla možnost sledovat pedagogy při práci s dětmi v rámci logopedické prevence. Nevýhodou použitých metod je jejich časová náročnost a tedy i menší soubor respondentů.

5.3 Charakteristika zvolených MŠ

Mateřská škola Milín

Mateřská škola Milín byla postavena svépomocí občanů v letech 1979 - 1981 na okraji obce Milín (s počtem obyvatel přesahujícím dva tisíce) v blízkosti lesa (odtud název školního vzdělávacího programu). Škola, pavilónového typu (v budově A, B jsou třídy, v budově C je samostatná kuchyně) byla roku 1982 otevřena jako čtyřtřídní. V současné době jsou naplněny 3 třídy po 26 dětech. Škola má tedy celkovou kapacitu 78 dětí. Děti jsou do tříd rozdělovány podle věku - 1. třída děti ve věku 3 - 4 roky,

2. třída věkové rozmezí 4 - 5 let, 3. třída je určena pro předškolní děti ve věku 5 - 7 let (v závislosti na odkladu školní docházky).

Péči o děti zajišťuje 6 pedagogických pracovníků a 5 nepedagogických zajišťujících stravování dětí a provoz MŠ.

Obsah a způsob vzdělávání v MŠ Milín je zakotven ve Školním vzdělávacím programu s názvem „Školička U Lesíčka“. Název programu vychází z prostředí, ve kterém zde děti žijí, z přímých zážitků při získávání nových zkušeností.

Filozofií školy je rozvíjet samostatné, zdravě sebevědomé děti a cestou přirozené výchovy budovat základy celoživotního vzdělávání, navazovat a doplňovat rodinnou výchovu. Vzhledem k poloze školy v blízkosti lesa se školní vzdělávací program zaměřuje na vytváření kladného vztahu k přírodě a na způsoby její ochrany.

Součástí ŠVP jsou také tři projektové aktivity, určené pro 3. třídu mateřské školy, tedy pro děti předškolního věku. Prvním projektem je „Angličtina hrou“, kdy si děti zábavnou a hravou formou vytvářejí pozitivní vztah výuce a komunikaci v cizím jazyce. Je přitom využíváno přirozené schopnosti dětí tohoto věku napodobovat. Další aktivitou v oblasti výtvarné a estetické je projekt „Hrajeme si a tvoříme“. Tyto aktivity jsou zaměřené na rozvoj fantazie a tvořivosti, schopnost vyjadřovat se pomocí výtvarných technik, na rozvoj a užívání všech smyslů, na kultivaci mravního a estetického cítění a v neposlední řadě také na rozvoj jemné motoriky a ovládnutí koordinace oko - ruka. Třetím projektem jsou aktivity v oblasti logopedické prevence pod názvem „Cvičíme si jazýček“. Logopedická péče v mateřské škole probíhá pod vedením logopedické asistentky a za spolupráce logopeda. Je zaměřena na děti, jejichž komunikační schopnosti vykazují mírné nedostatky. Projekt „Cvičíme si jazýček“ dětem napomáhá ke správné výslovnosti, ovládnutí dechu i tempa řeči, k rozvoji slovní zásoby, fonemického sluchu, rozvíjí schopnost koordinovat mluvidla. Všechny tři projekty jsou zacílené na co nejlepší připravenost předškolních dětí na zahájení povinné školní docházky.

Mateřská škola Lhota u Příbramě

Mateřská škola „Sluníčko“ ve Lhotě u Příbrami se nachází v malé obci 3 km od města Příbrami se 450 obyvateli. V minulosti zde byly třídy dvě, v současné době je škola jednotřídní. Mateřskou školu navštěvuje 27 dětí ve věkovém rozmezí 3 - 7 let. Pro vnitřní diferenciaci dětí ve třídě jsou děti rozděleny do tří skupin dle věku (Berušky - nejmladší děti, Myšky - děti ve věku 4 - 5 let, Veverky - předškolní děti).

Chod mateřské školy zajišťují 2 pedagogické a 3 nepedagogické pracovnice zajišťující stravování dětí a provoz MŠ.

Školní vzdělávací program MŠ Sluníčko má název „Školka v pohybu“. Základem tohoto programu je vyvážený celkový rozvoj osobnosti dítěte, vedení ke zdravému způsobu života a vytváření podmínek pro spontánní i řízený pohyb dětí. K utváření vztahů mezi dětmi i dospělými v mateřské škole jsou zaměřeny hry a řízené činnosti s výstižným heslem: „Tolik svobody, kolik je možno. Tolik řádu, kolik je nutno.“ V průběhu školního roku se děti zábavnou formou seznamují s mnoha druhy sportů, osvojují si pohybové dovednosti, posilují svalstvo, získávají elementární poznatky o lidském těle, o způsobech ochrany svého těla, učí se chápat rozdíl mezi zdravými a postiženými lidmi. Děti tak mění své návyky a životní styl. V rámci zvyšování tělesného pohybu dětí se školka účastní i různých sportovních akcí v okolí, například Běh Kovohutěmi.

Pět oblastí rámcově vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání je uspořádáno do jednotlivých dnů v týdnu.

- **Pondělí - Dítě a svět**

Rozmanitost tohoto světa vede děti k různým činnostem vedoucím k jeho poznání (pečení cukroví, pěstování rostlin, péče o zvířata, pozorování přírody, tvoření z přírodnin aj.).

- **Úterý - Dítě a společnost**

V současné společnosti jsou děti obklopeny hotovými obrazy (hračky, televize, příjem informací), které ubíjí dětskou fantazii. Proto je třeba ji rozvíjet hledáním vlastních názorů, postojů, citů, vůle a to cestou umění.

- **Středa - Dítě a psychika**

Děti získávají nové schopnosti a dovednosti v oblastech jazyk a řeč, poznávací schopnosti a myšlenkové operace, sebepojetí, city a vůle.

- Čtvrtek - Dítě a jeho tělo

Pravidelně zařazované sportovní aktivity, kdy je pro motivaci dětí používán maskot Filip.

- Pátek - Dítě a ten druhý

Pro rozvoj kompetencí v této oblasti je vytvořen program „Kamarád“, pomáhající dětem vytvářet emocionální stabilitu, celkovou vyrovnanost a prosociální chování. Každý pátek se uskutečňují hry a činnosti dětí, kdy se v oblastech jako je rodina, společenství, konflikty, postižení aj. učí reagovat na vlastní chování i chování ostatních a řeší situace s posílením vlastního sebevědomí.

Díky aktivitě paní ředitelky, je školní vzdělávací program každý rok doplňován celoročním projektem. Projekt je vždy zaměřen na určité aktuální téma. V minulých letech to byly například projekty s tematikou ekologie, ochrany zdraví a bezpečí dětí, poznávání místa a lidí, kde žijeme. V letošním roce, dle slov paní ředitelky i z důvodu většího nárůstu potíží v komunikačních dovednostech dětí, je celoroční projekt zaměřen na rozvoj řeči.

Mateřská škola Solenice

Mateřská škola Solenice, okres Příbram, se nachází v malé obci poblíž Orlické přehrady s necelými čtyřmi sty obyvatel. Škola je jednotřídní. Původní kapacita školy byla 12 dětí, od 1. 1. 2007 je však navýšena na 20 dětí. Do mateřské školy jsou přijímány děti ve věku 2 až 6 let a děti s odloženou školní docházkou. Právní subjektivitou spadá mateřská škola pod místní základní školu, celý název je tedy ZŠ a MŠ Solenice. V obci se také nachází Dětský domov (DD), plným názvem Dětský domov a Školní jídelna Solenice. V Domově může vyrůstat až 40 dětí ve věku zpravidla 3 až 18 let. Předškolní děti dětského domova většinou navštěvují místní mateřskou školu. Někdy ovšem tyto děti, s ohledem na jejich potřeby, potřebují specifickou péči a pak navštěvují například MŠ speciální v Příbrami. Jídelna dětského domova zajišťuje stravování pro děti docházející do mateřské školy. Svačiny jsou dětem do MŠ donášeny pracovníci kuchyně dětského domova, na obědy děti dochází do jídelny DD.

V obci Solenice se také nachází Dům pro osoby s vymezenými příjmy, tzv. startovací byty pro mladé lidi a rodiny s dětmi. V objektu je 21 menších bytových jednotek většinou obývaných neúplnými rodinami (matky samoživitelky).

O děti v mateřské škole Solenice se starají 2 učitelky. Stravování dětí docházejících do MŠ je zajišťováno externě Dětským domovem a Školní jídelnou Solenice. Škola tedy nezaměstnává žádné nepedagogické pracovníky.

„Putování se sluníčkem“ je název školního vzdělávacího programu Mateřské školy Solenice. Při vytváření programu učitelky vycházely ze základních potřeb dítěte - poznání vlastních emocí, zajištění podnětného, vstřícného a láskyplného prostředí, určení a dodržování jasných pravidel zajišťujících pocit bezpečí a pohody, možnost samostatného rozhodování o volbě činností, vedení dětí k zdravému sebevědomí i mít schopnost nést důsledky za své jednání. Základem programu je rozvíjení všech smyslů a učení prožitkem.

Jak se v tomto školním vzdělávacím programu uvádí - „*jádro vzdělávání neleží v řízených činnostech, ale ve všem, co se děje při pobytu dítěte v mateřské škole*“.

V souvislosti s docházkou dětí z dětského domova do mateřské školy, jsou v programu zmíněny také základní myšlenky inkluzivního vzdělávání. Vedoucí myšlenkou zde je přijímat každé dítě jako jedinečnou osobnost, která může být přínosem pro ostatní a jejíž odlišnost může obohacovat proces učení, vytvářet co nejvíce příležitostí pro vlastní rozvoj dítěte a jeho interakci s ostatními.

Mateřská škola Kličkova vila

Mateřská škola Kličkova vila je jednou ze 13 mateřských škol nacházejících se v okresním městě Příbram. Název školy je odvozen od budovy, v níž sídlí. Škola je dvoutřídní s celkovou kapacitou 50 dětí. K předškolnímu vzdělávání jsou přijímány děti ve věku 3 - 6 let (7 let, v závislosti na OŠD). Do tříd jsou rozdělovány dle věku, jedná se tedy o třídy homogenní. Toto dělení dětí je zvoleno také z bezpečnostních důvodů. Protože budova školy je vícepodlažní, jsou mladší děti umístěny ve třídě, která se nachází v přízemí. V prvním patře je pak třída starších dětí, v letošním roce je zcela naplněna dětmi, které v září nastoupí povinnou školní docházku.

Výchovu a vzdělávání dětí zajišťují 4 pedagogické pracovnice, o provoz mateřské školy a stravování se stará kolektiv tří pracovnic.

Mottem i názvem školního vzdělávacího programu školy je „Kdo si hraje, nezlobí“. Hlavním cílem programu je vytvářet vlídné a klidné prostředí, poskytovat dětem dostatek podnětů pro jejich rozvoj a podporovat jejich přirozenou aktivitu, brát ohled na individuální odlišnosti dětí. Dílčími cíli ŠVP jsou posilovat prosociální chování, rozvíjet komunikační dovednosti dětí, zaměřit se na prožitkové učení, prohlubovat spolupráci s rodiči, rozvíjet pohybové dovednosti dětí, prolínat ekologickou výchovu do všech výchovných složek. V oblasti rozvoje komunikačních dovedností se škola zaměřuje na rozvoj slovní zásoby dětí, na pochopení a užívání nonverbální komunikace, na uvolňování zábran dětí v komunikaci prostřednictvím zástupných metod, především prostřednictvím dramatické výchovy.

Školní vzdělávací program je každoročně doplňován vypracovanými projekty učitelek k některým tématům a zpracováním mimořádných činností, které přináší život v mateřské škole. V letošním školním roce je ŠVP doplněn o tyto aktivity -

seznamování s angličtinou, logopedická péče, práce s výukovým programem pro předškolní děti na počítači, plavecký výcvik, keramický kroužek, taneční a pohybové aktivity, dramatické činnosti a divadelní hraní.

5.4 Programy logopedické prevence v MŠ

Mateřská škola Milín

Jak již bylo uvedeno v charakteristice školy, jsou zde tři homogenní třídy. Což znamená, že děti jsou do tříd zařazovány dle věku. Z pohledu školy tak děti snáze nacházejí potřebné zázemí, jistotu a bezpečí i možnost rozvíjet se podle svých potřeb a zájmů. Logopedická prevence je samozřejmostí ve všech třídách, ve zvýšené míře se pak uskutečňuje ve třídě předškolních dětí.

Výchova a rozvoj řeči, je každodenní součástí všech aktivit, které se mateřské škole realizují. Rozhodující vliv přitom má dostatek *pohybových aktivit*, řízených ale především spontánních. Při řízených aktivitách hovoříme o pohybových hrách (viz příloha 1), jejichž náročnost se odvíjí od motorických i psychických schopností dětí v závislosti na věku. Při vysvětlování pravidel her, otázkami a odpověďmi děti formulují své myšlenky, rozvíjí schopnosti smysluplného vyjadřování.

Rozvoj hrubé motoriky a koordinace pohybu se uskutečňuje především při spontánních hrách, zejména při pobytu venku například při chůzi, běhu, skákání, přelézání překážek, chytání a házení míče, stoj a skákání na jedné noze.

Jemnou motoriku lze rozvíjet při každodenních činnostech, při sebeobsluze, při manipulačních i tvořivých hrách. Vhodnými činnostmi pro rozvoj a koordinaci svalů potřebných pro uchopování, manipulaci s drobnými předměty, později i pro psaní jsou například skládání kostek, hry se stavebnicemi, navlékání korálků, oblékání panenek, z výtvarných aktivit pak modelování, malování, mačkání a vytrhávání papíru atd.

Se staršími dětmi se provádějí také *grafomotorická cvičení*. Cílem těchto cvičení je uvolňování ruky před kreslením (psaním) a zlepšování koordinace ruky a oka. Děti si při cvičeních osvojují základní grafomotorické prvky, kterými jsou například svislé,

vodorovné, šikmé čáry, oblouky, spirály, vlnovky, smyčky. (Bednářová, 2006). Vhodné je cvičení doplňovat slovem (říkankou, písničkou). (viz příloha 1)

Dalšími činnostmi, podstatnými pro správný vývoj řeči, jsou činnosti zaměřené na rozvoj smyslového vnímání. Při rozvoji řeči zrak kontroluje mluvidla jiných osob. V oblasti *zrakového vnímání* je důležité rozlišovat jednotlivé části celku, rozkládat celek (zraková analýza), stejně jako schopnost skládat v celek (zraková syntéza) - například skládání puzzle. Dále je nezbytnou schopností rozlišování detailů, hledání shod a rozdílů (optická diferenciacce), schopnost vnímání figury a pozadí (viz příloha 2) a schopnost zapamatovat si viděné (zraková paměť) - např. hra Pexeso.

U *sluchového vnímání* začínáme jednoduššími hrami (viz příloha 2) jako je poznávání zvuku a jeho polohy, později rozvíjíme u dětí schopnost analýzy a syntézy, tedy schopnost vnímat jednotlivé hlásky ve slově, rozkládat slova na slabiky i je zpětně skládat do slov (schopnost fonematické diferenciacce), procvičujeme sluchovou paměť. Při rozvoji sluchového vnímání co nejvíce využíváme okolních zvuků, zvuků zvířat. Děti se učí rozlišovat rozdíly mezi zvuky v hlasitosti (hlasitý / tichý), ve výšce (vysoký / nízký), délce tónu (dlouhý / krátký), v tempu (rychlé / pomalé). Naučí-li se děti rozeznávat tyto rozdíly, ulehčí jim to porozumění mluvené řeči. (Lynch, 2002)

Oddechových chviliek v průběhu dne (čekání na svačinu či oběd, chvílky při hygienických činnostech, při oblékání) se využívá k *procvičování mluvidel* (hry s jazykem a rty), (viz příloha 3), k prstovému cvičením, opakováním básniček, zpíváním písniček. Hry s prsty vlastní ruky (prstová cvičení) uklidňují, zlepšují koncentraci, odstraňují únavu, pomáhají rozvoji jemné motoriky. Ideální je doprovázet prstová cvičení říkankami.

Hudební činnosti u dětí velmi přirozenou a nenásilnou formou rozvíjí řeč. Pro některé uzavřenější děti, mající problém se v sociálním prostředí třídy prosadit, je hudba výborným nástrojem jak toto odstranit. Zpívání písniček je skvělým prostředkem k rozvoji artikulace, rytmického cítění, sluchového vnímání i sluchové paměti. U dětí předškolního věku je velmi vhodné písničky zařazovat a využívat co nejčastěji.

Výborným prostředkem pro rozvoj řeči a samostatného vyjadřování je *dramatická výchova*. Dramatickou hrou dětem předáváme zkušenosti, vědomosti, životní postoje. Využíváme přitom dětské spontánnosti, tvořivosti a fantazie. Díky dramatickým činnostem se děti učí uvědomovat si své tělo, osvojují si gestikulační prostředky a mimiku, získávají dovednosti v neverbální komunikaci. Učí se uvědomovat si a naslouchat druhým, rozvíjí komunikační obratnost, ovládnání hlasu, zvyšují svojí aktivní slovní zásobu, procvičují si paměť. S dramatickou výchovou je spojeno čtení a vyprávění pohádek učitelem a rovněž vyprávění pohádek dětmi (podle knih či jiného obrazového materiálu). Děti si vyprávěním rozvíjí schopnost souvislého vyjadřování, užívání gramaticky správných slov, rozšiřují si slovní zásobu.

Výtvarné činnosti dětem napomáhají v rozvoji jemné motoriky, ve zlepšování koordinace ruka - oko, jsou prostředkem sebevyjádření dítěte. Na zdokonalování dovedností v této oblasti je zaměřen projekt „Hrajeme si a tvoříme“.

V mateřské škole se ve vyrovnané míře užívá všech výše zmíněných činností ke každodenní podpoře rozvoje řeči dětí.

Ve 3. třídě předškolních dětí je navíc věnována pozornost dětem s poruchami výslovnosti. Péči o tyto děti zajišťuje učitelka s kurzem logopedického asistenta. Na začátku školního roku provádí depistáž, dětem s poruchami výslovnosti a jejich rodičům doporučuje návštěvu klinického logopeda. Na základě diagnostiky a doporučení logopeda učitelka provádí s dětmi logopedická cvičení na korekci vadných hlásek. S dětmi se pracuje individuálně i skupinově. Při práci učitelka využívá mnoho logopedických materiálů, zejména knihy F. Kábele (Obrázková škola řeči, Brousek pro tvůj jazýček), B. Pávkové (Hrajeme si s řečí, Řehoři řekni Ř), Šimonovy pracovní listy. Děti si procvičují obratnost mluvidel, ve spojení s danými slovy či říkankami provádějí průpravná cvičení k jednotlivým hláskám, pojmenovávají a popisují obrázky. Ve spojení s říkadly děti provádějí také grafomotorická cvičení. Logopedická asistentka se dětem věnuje pravidelně jednou týdně, každému dítěti zhruba po dobu 15 minut. Pro zlepšení výslovnosti hlásek je ovšem důležitá a nezbytná spolupráce rodičů a každodenní práce s dítětem. Vzájemná komunikace mezi učitelkou a rodiči dítěte probíhá většinou v písemné podobě, formou zápisu do notýsku či ve formě pracovních

listů. Rodiče samozřejmě mohou také kdykoliv ústně konzultovat stav svého dítěte s učitelkou či být přítomni při provádění logopedického cvičení.

Pro nejstarší děti třetí třídy mateřské školy je určen projekt „Angličtina hrou“. Zábavnou formou her se děti seznamují s cizím jazykem, rozvíjí sluchovou diferenciaci i paměť, procvičují zrakové vnímání, artikulační dovednosti, cit pro melodii i rytmus. Tato aktivita se však nedoporučuje dětem, které mají problémy s výslovností. Má-li dítě jazykové problémy v mateřském jazyce, pravděpodobně lze problémy očekávat i při osvojování cizího jazyka. V dítěti se tak může prohlubovat pocit neúspěchu a zklamání z jeho řečového projevu. Zda dítě zařadit do těchto jazykových aktivit či nikoli by rodiče měli konzultovat s logopedem. Ne vždy však rodiče doporučení logopeda nebo pedagoga akceptují.

Mateřská škola Lhota u Příbramě

Jak už je uvedeno v charakteristice školy, v tomto roce je školní vzdělávací program rozvinut o projekt s názvem „Mluvím, mluvíš, mluvíme“, zaměřující se na rozvoj řeči dětí. V projektu jsou uváděny dílčí a specifické vzdělávací cíle (dle Rámcově vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání) a jednotlivé činnosti podporující komunikativní dovednosti dětí rozplánovaných do celého školního roku. Jak uvádí paní ředitelka, která zde působí také jako logopedický asistent, zhruba u poloviny starších dětí (tedy ve věku 5 - 6 let) se vyskytuje nějaká vada řeči. Záměr na logopedickou prevenci je tedy na místě.

Činnosti uváděné v projektu byly konzultovány s logopedem a navrženy tak, aby v co nejširší míře podporovaly logopedickou prevenci. Tyto činnosti bychom mohli rozdělit na pravidelné (jež jsou zařazovány v denních a týdenních aktivitách) a na nepravidelné (například návštěvy divadelních představení).

Mezi pravidelné řeč rozvíjející činnosti patří komunikace s dětmi v ranních kruzích. Děti mají možnost vyprávět zážitky z předešlého dne, vyjádřit svá přání a pocity. Je dbáno na správnou výslovnost dětí, provádí se cvičení na pohyblivost mluvidel. Každý den, v rámci ranních her, učitelka věnuje individuálně každému dítěti několik minut k procvičení té jazykové oblasti, kde má dítě nějaké nedostatky. Pracuje

se vždy u stolečku, s knihou, pracovními listy nebo logo kostkami. Ve zvýšené četnosti se pracuje s dětmi s vadami řeči.

Další pravidelnou činností je komunikace s „papouškem Oskarem“. Papoušek Oskar (maskot pro vzájemnou komunikaci) přichází mezi děti každý pátek, špatně mluví a děti ho mají opravovat. Na rozloučenou děti vždy Oskarovi zahrají divadlo. Běžně zařazovanou aktivitou v době odpoledního odpočinku je „čtení dětem“. Starší, předškolní děti, vyprávějí mladším dětem pohádky podle obrázků. Má-li některé dítě ve školce narozeniny, ostatní děti oslavenci namalují obrázek, zazpívají písničku a také zahrají narozeninovou pohádku. Dramatická výchova, jako prostředek rozvoje komunikačních, je v této mateřské škole obzvláště využívána. I proto zde byla založena divadelní společnost s názvem „Slunkohraní“, zahrnující děti a učitelky mateřské školy, jež účinkují nejen v rámci MŠ, ale také při akcích obce.

Nepravidelné činnosti, které se rovněž řadí k logopedické prevenci, jsou návštěvy divadelních představení - ať už v mateřské škole (malé divadelní soubory) nebo mimo ni. Předností divadelního představení přímo v MŠ je větší interakce s divákem (s dětmi), možnost přímějšího zapojení dětí do dění. Taková byla i například návštěva herce příbramského divadla V. Mrvy. Děti si vyzkoušeli mluvení do mikrofonu, cíleně byly motivovány k procvičování mluvidel, staly se aktéry představení, za což nakonec sklidily potlesk.

Mateřská škola „Sluníčko“ úzce spolupracuje se základní školou. Předškolní děti mají možnost navštívit a seznámit se s prostředím základní školy a se svojí budoucí paní učitelkou. Ta také navštěvuje děti v jejich přirozeném prostředí mateřské školy, kde má možnost vidět děti při práci a utvořit si tak obrázek o schopnostech nebo případných nedostacích jednotlivých dětí. Spolupráce probíhá též s klinickým logopedem, který mateřskou školu navštěvuje, provádí depistáž, případně poskytuje rady k nápravě nesprávné výslovnosti. Dalším spolupracujícím subjektem je Pedagogicko-psychologická poradna Příbram (PPP). Mateřská škola využívá programu PPP s názvem „Nejste na to sami“. Program je určen pro děti před zahájením povinné školní docházky a jejich rodiče. Je sestaven do dvou bloků. První blok se zabývá rozvojem smyslového vnímání a rozumovými schopnostmi dítěte. Druhý blok je zaměřen na grafomotorické dovednosti. Rodiče tohoto programu v hojně míře využívají.

Logopedická prevence v mateřské škole „Sluníčko“ probíhá z podstatné části ve skupinové formě. Individuální logopedická péče je dětem poskytována jednou týdně v přibližné časové dotaci 15 minut na jedno dítě.

Mateřská škola Solenice

Většina dětí docházejících do MŠ Solenice pochází z méně podnětného a sociálně slabšího prostředí, ať už se jedná o děti z dětského domova či děti z neúplných rodin z Domu pro osoby s vymezenými příjmy. To je také jedním z důvodů, proč jsou zde děti k předškolnímu vzdělávání přijímány v ranějším věku dvou let. Pedagogové se tak snaží podchycovat vady výslovnosti v prvopočátku, kdy vývoj řeči není ještě zafixován a poskytovat dětem podnětné prostředí pro jejich celkový zdárný vývoj. Klade se zde důraz na poskytování logopedické prevence od nejútlejšího věku. Což zahrnuje i nezbytnou komunikaci a spolupráci s rodiči dětí. Rodičům jsou poskytovány informace jak pracovat s dětmi, zmiňována je důležitost společných her a trávení volného času, zpívání písniček, společného vyprávění pohádek, příběhů aj.

Předpokladem pro správný vývoj řeči je nejen rozvoj sluchového, zrakového vnímání, pozornosti, paměti, motorických schopností, ale jak zmiňují zdejší pedagogové, také pozitivní mluvní vzory (učitelů a především rodičů), klidná atmosféra při výchově a vzdělávání dětí, přirozená výchova s citovými vazbami. V neposlední řadě je pro zdárný vývoj řeči nezbytný i správný vývoj chrupu. V některých případech dětí ze sociálně slabšího prostředí je bohužel toto překážkou v jejich řečovém vývoji.

Obecně je pro logopedickou prevenci nutné poskytovat dětem dostatečný prostor a čas pro činnosti a aktivity, které děti baví, využívat v bohaté míře přírodu a okolní prostředí k pojmenovávání a vzájemné komunikaci, vyprávět dětem a vést děti k vyprávění pohádek, příběhů, zvyšovat pobyt dětí venku, vést děti k rozvoji hrubé i jemné motoriky. Zařazování logopedických chviliek by mělo být samozřejmou součástí každého dne. V těchto chvílích je dobré provádět dechová cvičení (foukání do balónku), hry s jazykem, artikulační cvičení, zařazovat říkanky, básničky, písničky.

Logopedická péče v mateřské škole Solenice je dětem poskytována v průběhu celého dne.

- Při ranních hrách si děti volí činnosti dle svého zájmu. Pedagog využívá této doby, kdy je ve škole menší počet dětí, k individuální práci s dětmi a snaží se s každým dítětem procvičit to, co momentálně potřebuje (procvičování výslovnosti, poznávání barev, tvarů, významů slov, rozklad slov apod.).
- Při ranním cvičení děti spojují pohybové činnosti s rytmizací, doprovodným zpěvem při cvičení s písničkou (využívání CD s dětskými písněmi). Při následné pohybové hře či uklidňujícím relaxačním cvičení je opět používáno mluvené slovo - říkadlo, příběh.
- V hlavních činnostech se řeč rozvíjí při těchto aktivitách
  - Po -výtvarné činnosti (rozvoj jemné motoriky)
  - Út - literární výchova (samostatné vyprávění či dramatizace pohádek)
  - St - jazyková výchova (rozvoj sluchového vnímání, správného dýchání, rytmizace, logopedické říkanky a hry se slovy)
  - Čt - pracovní činnosti (modelování, lepení, stříhání, skládání - rozvoj jemné motoriky)
  - Pá - pohybová výchova (rozvoj celkové motorické obratnosti)
- Při pobytu venku mají děti i pedagogové dostatečný prostor pro vzájemnou komunikaci a rozvoj řeči (kladení otázek, odpovídání, zvyšování slovní zásoby). Spontánním pohybem v přírodě i na zahradě MŠ si děti zlepšují hrubou motoriku, koordinaci pohybů.
- Společné stravování a stolování v Dětském domově Solenice napomáhá dětem k rozvoji základních společenských návyků, rozvíjí prosociální chování.
- Čtení knih při poledním odpočinku rozvíjí u dětí sluchové vnímání, pozornost, paměť.
- Odpolední hry dávají opět dostatek možností k individuálním rozhovorům, procvičování řeči, rozvoji smyslového vnímání i motoriky.

Z rozhovoru s paní učitelkou vyplynulo, že pro děti z méně podnětného sociálního prostředí je logopedická péče a rozvoj řečových schopností v rámci mateřské školy velmi efektivní. Jestliže tyto děti pravidelně navštěvují mateřskou školu, dochází u nich k viditelným pokrokům nejen v jazykové oblasti, ale také v celkovém vývoji osobnosti. Při dlouhodobější absenci docházky do MŠ dochází u dětí ke stagnaci, mnohdy bohužel i k regresi.

Mateřská škola Kličkova vila

Logopedickou péčí v této mateřské škole zajišťují dvě učitelky s kurzem „Logopedický asistent“ a celoživotní praxí v předškolním vzdělávání. Na začátku školního roku tyto logopedické asistentky provádějí kontrolu výslovnosti dětí a na jejím základě doporučují návštěvu klinického logopeda. Ten určí diagnózu a navrhne způsob další péče. Dle vyjádření logopeda pak asistentky pracují s dítětem a jeho rodiči. Logopedické asistentky s dětmi pracují individuálně i v malých skupinkách a to jednou za 14 dní. Ačkoli četnost logopedických cvičení v mateřské škole není velká (pouze jedenkrát za dva týdny), učitelky vidí u dětí značné pokroky. A to zejména díky dobré spolupráci s rodiči, kteří problémové hlásky s dětmi procvičují i doma. Škola dvakrát za rok pořádá pro rodiče a děti akci „Hrajeme si spolu - aneb společná výchova řeči dětí a rodičů“. Tato akce je rodiči hojně navštěvovaná. Děti si společně s rodiči vytváří pomůcku pro dechová cvičení (např. motýlek z krepového papíru zavěšený na špejli), s kterou poté dechová cvičení sami zkouší, procvičují artikulační obratnost, s použitím her rytmizují, používají rozpočítadla. Součástí těchto logopedických hrátek s rodiči je také spousta říkadel a písniček, jejichž texty si pak rodiče mohou odnést domů na další procvičování.

K péči o zdárný rozvoj řeči přispívají i další aktivity mateřské školy. Jedním z nich je keramický kroužek a práce s hlinou, rozvíjející především jemnou motoriku. Díky finančnímu grantu, získanému před mnoha lety, byla na škole zřízena keramická dílna včetně vypalovací pece. Tuto dílnu mají děti možnost využívat jednou týdně. Kromě dětí si tvořivou práci s hlinou zkoušejí také rodiče a to v rámci „Tvořivých dílen pro děti a rodiče“. To je i název projektu, o jehož finanční podporu škola požádala město Příbram a tento grant v letošním i loňském roce získala.

Na škole působí již řadu let divadelní kroužek, jehož činnosti rovněž nezanedbatelně pomáhají rozvoji dětské řeči. Dramatických aktivit v rámci kroužku se mohou účastnit všechny děti, které o to projeví zájem, tedy děti starší i mladší, se správnou výslovností i s chybnou, děti průbojně i děti ostýchavé. Pro každé dítě se najde nějaká role, každé dítě tu může zažít pocit úspěchu. Divadelní kroužek pomáhá rozvíjet komunikaci, poznávat práci s loutkou, se svým tělem a hlasem. Také na zlepšení a rozvoj této aktivity škola vypracovala projekt a požádala v roce 2010 o grant.

Grant úspěšně získala a mohla zakoupit nové maňásky a kostýmy pro děti atd. Děti pravidelně pořádají představení pro rodiče, ale také pro děti ze školní družiny nedaleké základní školy. Spolupráce se školní družinou funguje oboustranně, což znamená, že také děti školní družiny pořádají představení pro mateřskou školu.

Rozvoj řeči je úzce spojen s rozvojem motorických dovedností, proto i pohybově taneční kroužek a kurzy plaveckého výcviku můžeme řadit k logopedické prevenci. Při seznamování dětí s cizím jazykem (zde tedy s angličtinou) posilujeme u dětí sluchové vnímání, schopnost diferenciovat zvuk, procvičujeme sluchovou paměť. V mateřské škole, ve třídě starších dětí, je využíván počítač s výukovým programem pro předškolní děti. Práce s tímto programem rozvíjí u dětí jazykové dovednosti (např. rozvoj slovní zásoby), sluchové vnímání (dítě reaguje na verbální pokyny), jemnou motoriku (práce s myší).

Velmi dobrá je spolupráce mateřské školy se základní školou, jež se nachází v těsné blízkosti. Předškoláci základní školu navštěvují několikrát do roka při různých příležitostech (výstavy, besídky, před zápisem) a také v rámci počítačového kroužku - opět využívání didaktických programů pro předškolní děti.

Samozřejmá je též spolupráce s Pedagogicko-psychologickou poradnou. Rodiče a děti mají možnost využívat program PPP „Nejste na to sami“ zaměřený na rozvoj jazykových dovedností, matematických představ, cvičení grafomotoriky.

Jako velmi přínosné a nezbytné pro zdárnou logopedickou prevenci hodnotí učitelé v této škole pozitivní a přátelské vztahy s rodiči a vzájemnou komunikaci.

5.5 Zhodnocení přístupů MŠ k logopedické prevenci

Primární logopedická prevence je prováděna na všech vybraných mateřských školách a to ve formě každodenních činností a her. Řeč dětí je rozvíjena při pohybových aktivitách, dramatických, hudebních či výtvarných činnostech, stejně jako při jazykových chvilkách nebo přímých rozhovorech s dětmi. Vstřícné, podnětné a zajímavé prostředí je důležité pro zdárný vývoj dětské řeči. Proto se mateřské školy snaží dětem zajistit vhodné materiální, sociální i vztahové (personální) podmínky.

Při logopedické prevenci pedagogové v mateřských školách vycházejí z pedagogické analýzy (z pozorování) a dle individuálních možností a schopností jednotlivých dětí rozvíjí jejich jazykové dovednosti. Z výše uvedených mateřských škol ve třech pracují logopedické asistentky, které ve spolupráci s logopedem věnují zvýšenou péči dětem s potížemi ve výslovnosti některých hlásek. I když časová dotace věnovaná individuální nápravě výslovnosti není velká (v mateřských školách probíhá 1 - 2 krát týdně v časové dotaci 10 až 15 minut na dítě), dle slov logopedických asistentek jsou celoroční výsledky práce velmi potěšující. U většiny dětí dochází ke zlepšení výslovnosti. Zásadní je i pozitivní pedagogické ovlivnění výchovně vzdělávacího procesu v rodinách.

Zejména pro děti, přicházející ze sociálně méně podnětného prostředí, je logopedická péče, ale i všechny ostatní aktivity mateřské školy, důležitou součástí jejich zdárného a rovnoměrného vývoje. V předškolním vzdělávání není kladen důraz na výkon dítěte, ale hodnocení se zaměřuje na jednotlivé vývojové a vzdělávací pokroky dětí. Každé dítě tak má možnost začít pocít úspěchu, být uznávané a přijímané okolím. V mateřské škole Solenice s tím mají bohaté zkušenosti. A jak uvádějí pedagogové zdejší školy, výsledky a pokroky u dětí z méně podnětného prostředí jsou značné.

Podpora logopedické prevence v mateřských školách má zásadní význam pro pozdější úspěšnost dětí při plnění povinné školní docházky. Vstup do základního vzdělávání klade na děti velké nároky v oblasti psychických, poznávacích, motorických a řečových schopností. Cílem předškolních pedagogů je co nejlepší rozvoj těchto schopností a příprava dětí na vstup do školy.

5.6 Diskuze

Abych si udělala obrázek o tom, jak funguje logopedická péče v našem okrese, navštívila jsem klinickou logopedku paní magistru L. Šťovíčkovou. Paní logopedka konstatovala, že obecně u dětí ubývá pohybové aktivity (zejména spontánní), děti jsou méně zručné v oblasti hrubé, jemné motoriky i motoriky mluvidel. Zhoršené je u dětí také zrakové a zejména sluchové vnímání, především díky nadměrnému množství podnětů, jimiž jsou dnešní děti obkloповány. S tím je pochopitelně spjat i větší počet dětí s obtížemi v komunikaci, zejména s potížemi ve výslovnosti.

V okrese Příbram žije přibližně 110 000 obyvatel. Na tento počet obyvatel připadají tři kliničtí logopedi. I to je bohužel důvod toho, že objednáací doba ke klinickému logopedovi je šest i více týdnů. Takováto četnost návštěv je pro uspokojivou korekci výslovnosti zcela nedostačující. Proto se mi jeví jako velmi vhodné, pracují-li v mateřských školách logopedičtí asistenti jak na úrovni logopedické prevence tak vlastní péče a navazují tak na péči logopeda.

Na radu paní logopedky jsem do své práce zahrнула ty mateřské školy, kde se logopedické prevenci věnují ve zvýšené míře a kde aktivně spolupracují právě s klinickým logopedem. Na vybraném vzorku mateřských škol je vidět, že zásadní pro úspěšnou pomoc dětem s komunikačními problémy je záměr, nadšení a práce pedagogů nad rámec svých běžných povinností. Jako zásadní se tedy jeví potřeba pozitivní motivace pedagogů i dalšího vzdělávání v oblasti logopedie.

ZÁVĚR

Bohatost a rozvinutost řeči dětí zajišťuje především rodina. Mateřská škola navazuje na znalosti a dovednosti získané v rodině a v široké míře přispívá k dalšímu rozvoji dětské řeči i k celkové osobnosti dítěte.

Dovednost soustředěně a záměrně poslouchat řeč lidí ve svém okolí je základním předpokladem pro ovládnutí receptivní složky řeči. Zvládnutí expresivní složky řeči může být pro některé děti úkol, vyžadující velké soustředění, zájem a vůli dítěte. To, co především rozvíjí osobnost dítěte, je řeč a s ní spojený pohyb. To, co řeč i pohyb značně usnadňuje, je dobré zrakové a sluchové vnímání. Na velkých svalových skupinách těla (hrubé motorice) je závislá jemná motorika, od jemné motoriky se odvíjí pohyb mluvidel. Všechny zde zmíněné aspekty, nezbytné pro zdárný vývoj řeči, se rozvíjejí v denních činnostech mateřské školy. Mateřská škola v dětech pěstuje schopnost naslouchat druhým, umožňuje dětem zdokonalovat jejich komunikační dovednosti.

Řeč a jazyk jsou nástrojem verbálně logického myšlení a tedy základním předpokladem úspěšného vzdělávání. Správný vývoj řeči usnadňuje dítěti jeho společenské zařazení i pozdější uplatnění v životě. Včasná logopedická prevence a včasná stimulace dítěte je tedy v předškolním vzdělávání velice důležitá.

Cílem této práce bylo orientačně zmapovat v jaké míře a jakými způsoby je v mateřských školách prováděna logopedická prevence, jaké prostředky se využívají k rozvoji komunikačních kompetencí dětí předškolního věku.

V teoretické části jsem popsala vývoj řeči dítěte a uvedla, jakou jazykovou normu v dané jazykové rovině by mělo dítě splňovat, jak smyslové vnímání a motorické dovednosti ovlivňují vývoj řeči. Pokusila jsem se vymezit metody a formy práce, které se využívají v předškolním vzdělávání. Popsala jsem materiály a prostředky, jež jsou v mateřské škole používány k rozvoji řeči.

Praktická část se zaměřuje na popsání činností a průběhu logopedické prevence na čtyřech vybraných mateřských školách. Získané výsledky šetření jsou shrnuty výše ve zhodnocení přístupů MŠ k logopedické prevenci.

PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY

BAUDIS, A., *Hry a cvičení pro dramatickou výchovu v mateřské a základní škole*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-178-9.

BEČVÁŘOVÁ, Z., *Současná mateřská škola a její řízení*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-537-7.

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V., *Rozvoj grafomotoriky*. Brno: Computer Press, 2006. ISBN 80-251-0977-1.

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V., *Školní zralost*. Brno: Computer Press, 2010. ISBN 978-80-251-2569-4.

BEDNÁŘOVÁ, J., *Rozvoj zrakového vnímání*. Brno: Computer Press, 2009. ISBN 978-80-251-2446-8.

BRUCEOVÁ, T., *Předškolní výchova*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-068-5.

BYTEŠNÍKOVÁ, I., *Rozvoj komunikačních kompetencí u dětí předškolního věku*. Brno: Masarykova Univerzita Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-210-4454-8.

DOYON, L., *Hry pro všestranný rozvoj dítěte*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-754-X.

DVOŘÁKOVÁ, H., *Pohybem a hrou rozvíjíme osobnost dítěte*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-693-4.

GEBHARTOVÁ, V., *Jak a co číst dětem v MŠ*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-854-8.

HAVLÍNOVÁ, M. a kol., *Zdravá mateřská škola*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-048-0.

CHRÁSKA, M., *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

KÁBELE, F., *Brousek pro tvůj jazýček*. Praha: Albatros, 1976

KÁBELE, F., PÁVKOVÁ, B., *Obrázková škola řeči*. Praha: SPN, 1988.

KERN, H. et. Al., *Přehled psychologie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-425-5.

- KLENKOVÁ, J., *Diagnostika předškoláka*. Brno: MC nakladatelství, 2005.
- KLENKOVÁ, J., *Logopedie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9.
- KOŤÁTKOVÁ, S., *Hry v mateřské škole v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0852-3.
- KUTÁLKOVÁ, D., *Logopedická prevence*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-115-0.
- KUTÁLKOVÁ, D., *Vývoj dětské řeči krok za krokem*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-1026-9.
- KUTÁLKOVÁ, D., *Jak připravit dítě do 1. třídy*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-1040-4.
- KRAUS, J. a kolektiv, *Slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1351-4.
- LYNCH, CH., *Cvičení pro rozvoj řeči*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-571-7.
- MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I., *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-799-X.
- NELEŠOVSKÁ, A., *Jak se děti učí hrou*. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0815-9.
- PÁVKOVÁ, B., ŠMARDA, R., *Řehoři, řekni Ř*. Praha: Albatros, 2000. ISBN 80-00-00802-5
- PÁVKOVÁ, B., ŠMARDA, R., *Hrajeme si s řečí*. Brno: CP Books, 2005. ISBN 80-251-0322-6
- PAVLOVÁ - ZAHÁLKOVÁ, A., *Prevence poruch řeči*. Praha: SPN, 1976.
- PRŮCHA, J., *Vzdělávání a školství ve světě*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-290-4.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. ISBN 978-80-7178-772-3.
- PRŮCHA, J., *Srovnávací pedagogika*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-155-7.
- SIRŮČKOVÁ, M., *Zlatý klíček*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25697-X
- SOVÁK, M., *Logopedie předškolního věku*. Praha: SPN, 1984.

- SUCHÁ, R., *Dovádivé básničky pro kluky a holčičky*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-659-9.
- SVOBODOVÁ, E., a kol., *Vzdělávání v mateřské škole : školní a třídní vzdělávací program*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-774-9.
- SVOBODOVÁ, E., ŠVEJDOVÁ, H., *Metody dramatické výchovy v mateřské škole*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0020-8.
- SYNEK, F., *Říkáme si s dětmi*. Praha: ArchArt, 2009. ISBN 80-86638-04-9.
- ŠKODOVÁ, E., JEDLIČKA, I., a kol., *Klinická logopedie*. 2.aktual.vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-340-6.
- ŠLAPÁK, I., FLORIÁNOVÁ, P., *Kapitoly z otorhinolaryngologie*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-67-2.
- ŠMELOVÁ, E., *Mateřská škola - Teorie a praxe I*. Olomouc: Univerzita Palackého Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-244-0945-3.
- TUČKOVÁ, J., *Říkaný pro rozvoj řeči*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-241-6.
- VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie I. dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.
- VYŠTEJN, J., *Dítě a jeho řeč*. Beroun: Baroko & Fox, 1995. ISBN 80-85642-25-5.
- Rámcově vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2004. ISBN 80-87000-00-5

INTERNETOVÉ ZDROJE

Asociace klinických logopedů ČR. *Vývoj řeči* [online] 2012, [cit.15.3.2012]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.klinickalogopedie.cz/index.php?pg=verejnost--co-je-to--vyvoj-rci>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Zákon č.561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání* (školský zákon) [online] 2012, [cit.20.3.2012]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon>

Logopedie Šulistová. *Logopedická cvičení* [online] 2012, [cit.20.5.2012]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.logopedie-sulistova.cz/hernicek-logopedicka-cviceni.php>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Metodické doporučení* [online] 2012, [cit.20.5.2012]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicke-doporuceni-k-zabezpeceni-logopedicke-pece-ve>

Dům rodin. *Procvičování motoriky jazyka a mluvidel* [online] 2012, [cit.20.5.2012]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.dumrodin.cz/res/data/022/002445.pdf>

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha 1) Pohybové hry
- Příloha 2) Rozvoj smyslového vnímání
- Příloha 3) Procvičování mluvidel
- Příloha 4) Logopedická cvičení
- Příloha 5) Polostrukturovaný rozhovor

Příloha 1)

Pohybové hry

Had leze z díry

Chůze ve vázaném zástupu v rytmu říkadla:

„*Had leze z díry, vystrkuje kníry,*

Bába se ho lekla, na kolena klekla“.

Sledujeme, zda si děti pamatují říkanku, jaká je jejich výslovnost, rytmus řeči. Všimáme si spojení chůze s rytmem. (Dvořáková, 2002)

Vláček

„*Jede vláček po kraji,*

Děti z okna mávají.

Do Přerova jedou,

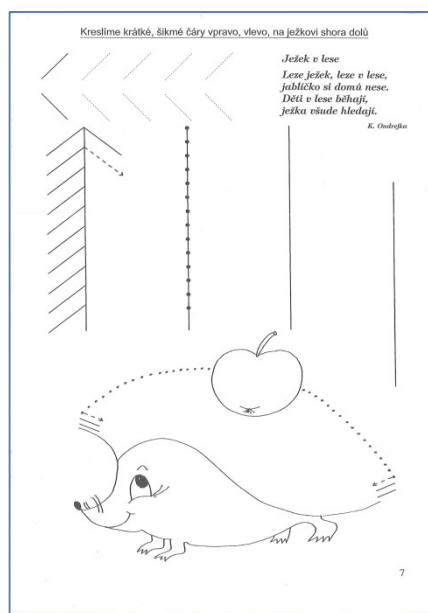
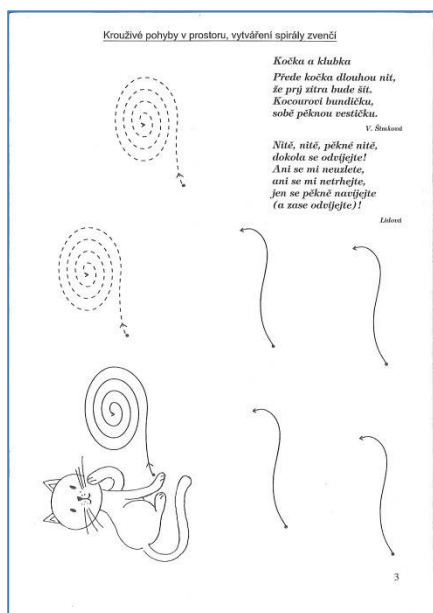
(lze doplnit jiné město či vesnici)

S babičkou a dědou“.

Děti stojí v řadě za sebou, drží se navzájem v pase, první dítě představuje mašinku.

V tomto závěsu volně chodí. Na slovo „mávají“ všechny děti zamávají. (Suchá, 2010)

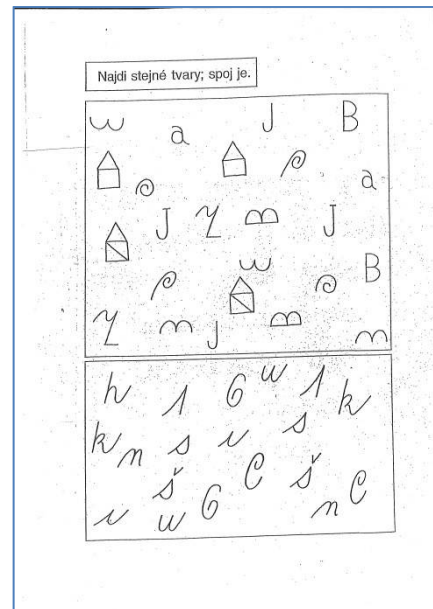
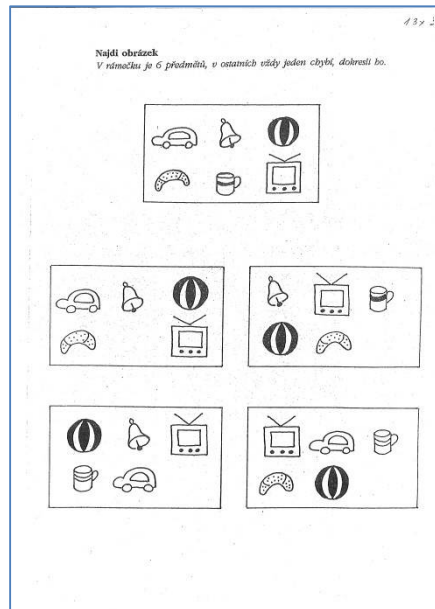
Grafomotorická cvičení

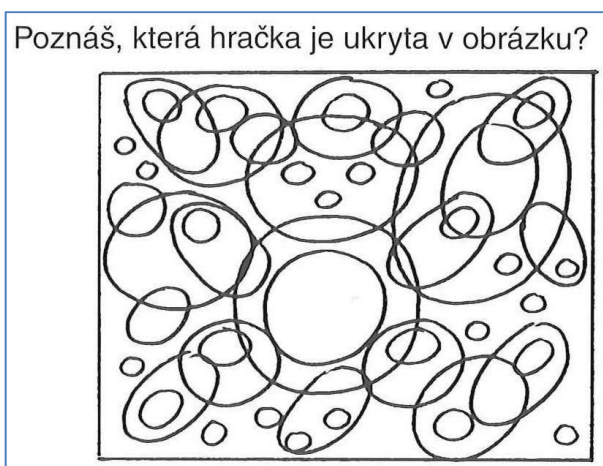
Příloha 2)

Rozvoj smyslového vnímání

- Optická diferenciacce

- Rozlišování figury a pozadí

- Sluchová diferenciacie

Hra s krabičkami

Do stejných krabiček se vloží různý obsah (kamínky, písek, korálky). Dítě se předem seznámí s obsahem krabiček i jejím zvukem. Krabičky se pak promíchají a dítě dle zvuku určuje obsah krabiček.

Kde je budík?

Za naprostého ticha dítě určuje polohu tikajícího budíku. (Lze použít i jiný zvuk vydávající předmět.)

- Sluchová pozornost, paměť

Tichá pošta

Dítě vymyslí jednoduché slovo, které pošeptá dalšímu. Poslední dítě řekne slovo nahlas.

Přijela tetička z Číny

Hra začíná úvodními slovy „Přijela tetička z Číny, přivezla balíček špíny a v té špíně bylo ...“ Úkolem dětí je vždy přidat jedno slovo a celou říkanku zopakovat.

Příloha 3)

Procvičování mluvidel

- rychle vysouvej a zasouvej jazyk
- olízni spodní a pak horní ret vodorovným směrem, pokud možno špičkou jazyka
- olizuj rty kruhově špičkou jazyka (auto závodí) jedním směrem, pak druhým (pozor na to, aby dítě uprostřed jednoho pohybu nepřecházelo v druhý, aniž olízne celý ret, horní ret sklouzne na spodní apod.)
- jazyk ven z pusinky, uvolni ho a pohybuji jím zleva doprava a zpět (ještěrka se rozhlíží). Pohybuji pouze jazykem, ne spodní čelistí!
- olízni horní ret ve středu rtu směrem dolů
- zavři pusu a jazykem udělej bouli ve tváři, nejdříve v pravé, pak v levé
- rychle zatahuj a vytahuj jazyk, přitom cvrknáš o horní ret (čertík)
- klepej jazykem o horní patro (koník)
- zvedni jazyk za horní přední zuby a pak plácni jazykem dolů
- dej jazyk mezi horní ret a zuby a pohybuji jím doprava a doleva
- nafoukni obě tváře, pak jednu a druhou
- vysát vzduch z tváři (kapřík)
- otevřít ústa a co možná nejdál vypláznout jazyk směrem na bradu, na nos
- olizovat horní, dolní zuby zepředu i zezadu
- ťukat špičkou jazyka za horní zuby, ústa zeširoka otevřená, úsměv
- špičkou jazyka jet po horním patře zezadu dopředu, zastavit se na ploše zubů zezadu
- opřít hrot jazyka za dolní zuby, zvednout hřbet jazyka (most)
- rozkmitávat volné rty při výdechu (koník frká)
- stáhnout rty, pískat při výdechu
- foukat nahoru, aby vlály vlasy
- pití brčkem
- držíme např. špagetu mezi rty, ne zuby
- děláme z jazyka špičku (uhoněný pes)
- olizujeme lízátko
- zamračit se, usmát se, krčit nos
- držet tužku mezi horním rtem a nosem (kočičí knír)

(<http://www.dumrodin.cz/res/data/022/002445.pdf>)

Dechová cvičení

Cvičení nádechu - přivonět ke květině, ovoci apod.

Cvičení výdechu - zvuk vlaku (úúúú), bzučení včely (bzzzz), foukání větru (fííí)

Usměrňování výdechového proudu - foukání do balónku, do vaty, peříčka

Balón

„Foukej, foukej z plných plic, to je málo, foukej víc.

Pořádně se snaž, ať velký balón máš.

Vtom se ozve velká rána, balónek je na kusy.

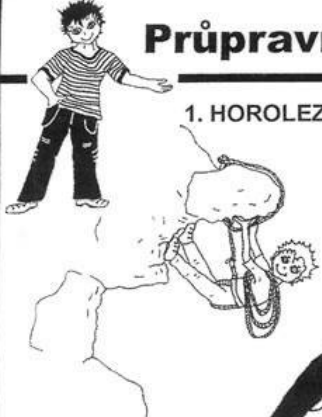
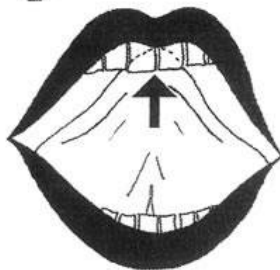
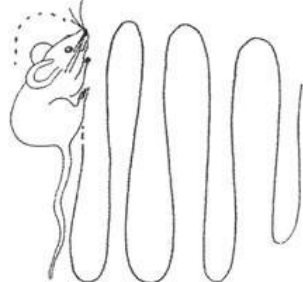
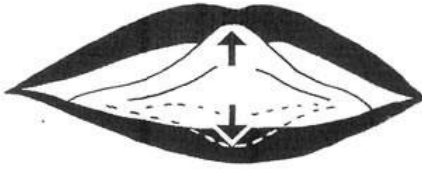
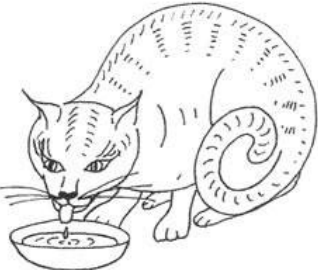

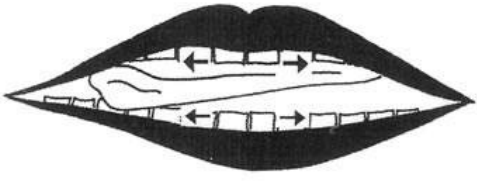
Copak tomu řekne máma? Táta už teď hartusí.“

Děti stojí v kruhu těsně vedle sebe, drží se za ruce, společně usilovně foukají a dělají kroky vzad (nafukují balón). Nakonec ruce rozpojí a spadnou na zem (balón praskne).

(Suchá, 2010)

Příloha 4)

Logopedická cvičení

Průpravné cvičení k nápravě hlásek L	
 <p>1. HOROLEZEC</p> 	 <p>2. ZATOULANÁ MYŠKA</p>
<p>Stimulace hrot jazyka s výdrží ve zdvíhu</p> <p>Ústa jsou doširoka otevřená, hrot jazyka směřuje za horní zuby, špičku jazyka držíme na alveolárním výběžku. Cvik provádíme s výdrží. (Pokud se nedaří podržet ústa otevřená, terapeut, rodič, lehce přitahuje dolní čelist směrem dolů).</p>	<p>Střídané procvičení hrotu jazyka</p> <p>Ústa jsou mírně pootvěřená, hrotem jazyka se střídaně dotýkáme horního a dolního rtu. Cvik provádíme v rytmickém opakování, střídáme pomalé a rychlé tempo.</p>
<p>3. KOČIČKA VYLIZUJE MLÉKO</p> 	<p>4. KARTÁČEK</p>
<p>Protažení jazyka</p> <p>Ústa jsou mírně otevřená, hrot jazyka mírně vypláznutý, provádíme mírný pohyb hrotem jazyka směrem od dolního rtu přes horní ret. Cvik provádíme v rytmickém opakování.</p>	<p>Koordinace jemných pohybů jazyka</p> <p>Ústa jsou mírně otevřená, jazykem přejezdíme kruživými pohyby nejprve po horních, posléze po dolních zubech jazykem. Cvik provádíme z levé i pravé strany. Cvik provádíme v rytmickém opakování.</p>

<http://www.logopedie-sulistova.cz/hernicek-logopedicka-cviceni.php>

Příloha 5)

Polostrukturovaný rozhovor

- 1) Kolik tříd a kolik dětí má Vaše mateřská škola?
- 2) Jsou ve třídách děti děleny dle věku?
- 3) Mají tyto děti komunikační problémy, problémy s výslovností?
- 4) Je ve Vaší mateřské škole zajišťována logopedická prevence?
- 5) Kdo logopedickou prevenci poskytuje?
- 6) Jaké způsoby logopedické prevence používáte?
- 7) Jak často a v jaké časové dotaci je logopedická prevence poskytována?
- 8) Spolupracujete při logopedické prevenci s klinickým logopedem?
- 9) Spolupracují rodiče v rámci logopedické prevence?
- 10) V oblasti této prevence spolupracujete ještě s jinými subjekty?
- 11) Jste spokojeni s výsledky logopedické prevence ve Vaší mateřské škole?